

pagina 075 [wiki] - [mt-db]

slechts de gesteldheid der verbeelding te kennen geven; en daar zij namen hebben als of zij wezens waren, die buiten de verbeelding bestonden, noem ik ze geen wezens der rede maar der verbeelding; en alzoo kunnen alle betoogen, die tegen ons uit dergelijke begrippen ontleend worden, gemakkelijk worden afgewend. Velen toch zijn gewoon aldus te redeneren: indien alles uit de allervolmaakste natuur van God is voortgekomen, waaruit zijn dan zoovele onvolmaakheden in de natuur ontstaan? Bijvoorbeeld het bederven van dingen tot het stinken toe, lelijkheid van dingen, die walging opwekt, verwarring, kwaad, zonde, enz. Doch, gelijk ik zoo even gezegd heb, zij worden gemakkelijk weerlegd. Want de volmaaktheid der dingen moet alleen naar hunne natuur en magt beoordeeld worden en de dingen zijn niet daarom meer of minder volmaakt, dewijl zij het gevoel der menschen aangenaam aandoen of kwetsen, dewijl zij voor de menschelijke natuur voordeelig zijn of doen tegenstrijden. Hun echter, die vragen,

aantal woorden: 154

pagina 076 [wiki] - [mt-db]

waarom God de menschen niet zóó geschapen heeft, dat zij alleen door de leiding der rede bestuurd worden ? antwoord ik niets anders, dan: dewijl hij stof genoeg had om alles van den hoogsten tot den laagsten trap van volmaaktheid te scheppen; of, om meer eigenlijk te spreken: dewijl de wetten zijne natuur zoo ruim waren, dat zij volstaan konden, om alles, wat door een oneindig verstand kan gedacht worden, voort te brengen, zooals ik in de 16e stelling betoogd heb. Dit zijn de vooroordelen, welke ik ondernomen heb hier aan te wijzen. Indien er nog iets van deze zuurdeesem over is, dan zal het door ieder met eenig nadenken kunnen verbeterd worden.

aantal woorden: 113

pagina 077 [wiki] - [mt-db]

Zedekunde

Tweede deel

Over de natuur en den oorsprong van den geest

Voorberigt

Ik ga thans over om datgene te verklaren wat uit de wezenheid van God of het eeuwige en oneindige wezen noodzakelijk moest volgen: niet alles (want wij hebben deel 1 stell. 16 bewezen, dat daaruit oneindig veel op oneindig vele wijzen volgen moet), maar alleen datgene wat ons tot de kennis van den menselijken geest en zijne hoogste zaligheid als bij de hand kan leiden.

Bepalingen

1. Door ligchaam versta ik eene wijziging, die de wezenheid Gods, voorzover hij als uitgebreid beschouwd wordt, op eene zekere en bepaalde wijze uitdrukt. Zie deel 1, stell. 25, bijstell.

aantal woorden: 109

pagina 078 [wiki] - [mt-db]

II. Tot de wezenheid van een ding zeg ik dat datgene behoort, door welks bestaan het ding noodzakelijk gesteld en door welks vergaan het ding noodzakelijk opgeheven wordt; of datgene, zonder hetwelk het ding en het omgekeerd zonder het ding niet kan bestaan noch gedacht worden.

III. Door denkbeeld versta ik een begrip van den geest, welke de geest vormt, omdat hij denkend is.

Opheldering. Ik zeg liever begrip dan waarneming, dewijl het woord waarneming schijnt aan te duiden, dat de geest door het voorwerp wordt aangedaan. Begrip daarentegen schijnt eene handeling van den geest uit te drukken.

IV. Door een volledig denkbeeld bedoel ik een denkbeeld, dat, voorzooverre als het op zichzelf, zonder betrekking op een voorwerp beschouwd wordt, alle eigenschappen of innerlijke kenmerken heeft van een waar denkbeeld.

Opheldering. Ik zeg innerlijke, om dat buiten te sluiten, wat uiterlijk is, namelijk de overeenkomst van het denkbeeld met het gedachte voorwerp.

V. Voortdoring is onbepaalde verlenging van het bestaan.

Opheldering. Ik zeg onbepaalde, omdat door haar de natuur van het bestaande

aantal woorden: 172

pagina 079 [wiki] - [mt-db]

ding volstrekt niet kan bepaald worden, en evenmin door de bewerkende oorzaak, welke namelijk het bestaan van een ding noodzakelijk stelt, maar niet opheft.

VI. Door werkelijkheid en volmaaktheid versta ik hetzelfde.

VII. Door enkele dingen versta ik dingen die eindig zijn en een bepaald bestaan hebben. Bijaldien verscheidene enkele dingen in ééne handeling zoo zamenkomen, dat zij allen te zamen de oorzaak zijn van één uitwerksel, dan beschouw ik die allen in zooverre als één enkel ding.

Onmiddellijk klaarlijkkelijke waarheden.

I. De wezenheid van een mensch sluit geen noodzakelijk bestaan in, dat is, volgens den zamenhang der natuur kan het evengoed geschieden, dat deze of die mensch bestaat als dat hij niet bestaat.

II. De mensch denkt.

III. De wijzigingen van het denken, als de liefde, de begeerte, of wat niet met den naam van gemoedsaandoening wordt aangeduid, bestaan niet tenzij in denzelfden persoon een denkbeeld bestaat van hetgeen bemind of

aantal woorden: 152

pagina 080 [wiki] - [mt-db]

begeerd wordt, enz. Maar een denkbeeld kan bestaan, al bestaat er geene andere wijziging van het denken.

IV. Wij gevoelen dat een ligchaam op velerlei wijze wordt aangedaan.

V. Geene andere enkele dingen worden door ons gevoeld noch waargenomen behalve lichamen en wijzigingen van het denken. Zie de vereischten na stelling 13.

Stellingen.

Stelling I. Het denken is eene eigenschap Gods, of God is denkend.

Bewijs. De enkele gedachten, of deze en die gedachte, zijn wijzigingen, die de natuur van God op eene zekere en bepaalde wijs uitdrukken (volgens bijst. stell. 25 deel 1). Dus komt aan God (volgens bep. 5, deel 1) eene eigenschap toe, welke begrip alle enkele gedachten insluiten, en met behulp waarvan zij ook gedacht worden. Dus is het denken één van de oneindige eigenschappen Gods, die de eeuwige en oneindige wezenheid Gods uitdrukt (zie bep. 6, deel 1) of God is denkend; w.t.b.w.

Aanmerking. Deze stelling blijkt ook daaruit, dat wij een oneindig denkend

aantal woorden: 159

pagina 081 [wiki] - [mt-db]

wezen kunnen denken. Want naarmate een denkend wezen meer kan denken, des te meer werkelijkheid of volmaaktheid denken wij dat het bevat. Een wezen dus, dat oneindig veel op oneindig vele wijzen kan denken, is noodzakelijk oneindig in denkskracht. Dat wij dus door alleen op het denken te letten een oneindig wezen kunnen denken, is noodzakelijk (volgens bep. 4 en 6 deel 1) het denken één uit de oneindige eigenschappen Gods, zooals wij bedoelden.

Stelling II. De uitgebreidheid is eene eigenschap Gods, of God is uitgebreid.

Bewijs. Dit gaat op dezelfde wijs voort als het bewijs der vorige stelling.

Stelling III. In God bestaat noodzakelijk een denkbeeld zoowel van zijne wezenheid, als van alles, wat uit zijne wezenheid noodzakelijk volgt.

Bewijs. Want God kan (volgens stell. I van dit deel) oneindig veel op oneindig vele wijzen denken, of (wat hetzelfde is volgens stell. 16, deel 1) een denkbeeld vormen van zijne wezenheid en van alles, wat daaruit noodzakelijk volgt. Alles evenwel wat in de magt Gods is, bestaat noodzakelijk (volgens stelling 15 deel 1). Dus bestaat er noodzakelijk

aantal woorden: 178

pagina 082 [wiki] - [mt-db]

zulk een denkbeeld, en wel (volgens stell. 15 deel 1) niet dan in God; w.t.b.w.

Aanmerking. De menigte verstaat onder de magt van God Gods vrijen wil en zijn regt op alles wat bestaat, hetwelk daarom gemeenlijk als toevallig beschouwd wordt. Want zij zeggen, dat God de magt heeft om alles te verdelgen en tot niets te doen wederkeeren. Verder vergelijken zij de magt van God dikwijls met de magt der koningen. Doch dit hebben wij in bijst. 1 en 2 stell. 32 deel 1. wederlegd, en stell. 16 deel 1 hebben wij aangetoond, dat God met dezelfde noodzakelijkheid werkt waarmede hij zichzelf begrijpt, dat is, gelijk uit de noodzakelijkheid der goddelijke natuur volgt (zooals allen eenstemming leeren), dat God zichzelf begrijpt, zoo volgt ook met dezelfde noodzakelijkheid, dat God oneindig vele dingen op oneindig vele wijzen verrigt. Verder hebben wij stell. 34 deel 1 aangetoond, dat Gods magt niets is dan Gods werkzame wezenheid; en daarom is het voor ons even onmogelijk te denken, dat God niet werkt als dat hij niet bestaat. Indien het mij lustte dit verder te vervolgen, zou ik hier nog kunnen

aantal woorden: 187

pagina 083 [wiki] - [mt-db]

aantoonen, dat die magt, welke de menigte aan God toedicht, niet alleen menschelijk is (hetgeen toont, dat God als een mensch of menschelijk door de menigte wordt opgevat), maar ook onmagt insluit. Doch ik wil niet zoo dikwijls over dezelfde zaak spreken. Ik verzoek alleen den lezer met aandrang, om wat in het eerste deel van stell. 16 tot het einde hierover gezegd is, herhaalde keeren te overwegen. Want niemand zal wat ik bedoel goed kunnen vatten, zoo hij niet zeer oppast, dat hij de magt van God niet met de menschelijke magt der koningen of hun regt verwart.

Stelling IV. Er kan slechts één denkbeeld van God bestaan, waaruit oneindig veel op oneindig veel wijzen volgt.

Bewijs. Een oneindig verstand vat niets behalve de eigenschappen Gods en zijne aandoeningen (volg. stell. 30 deel 1) God is echter één (volg. bijstell. 1 stell. 4, deel 1). Dus kan er slechts één denkbeeld van God bestaan, waaruit oneindig veel op oneindig vele wijzen volgt; w.t.b.w.

Stelling V. Het werkelijke bestaan der denkbeelden heeft God tot oorzaak voor

aantal woorden: 176

pagina 084 [wiki] - [mt-db]

zoover hij alleen als denkend beschouwd wordt, en niet voor zoover hij zich in eene andere eigenschap openbaart; dat is zoo wel de denkbeelden der eigenschappen Gods als die van de enkele dingen hebben niet de gedachte voorwerpen of waargenomen dingen zelve tot voorwerp, maar God zelve, voor zoover hij denkend is.

Bewijs. Dit blijkt uit stell. 3 van dit deel. Aldaar toch werd beredeneerd, dat God een denkbeeld van zijne wezenheid en van alles wat daaruit noodzakelijk volgt alleen daardoor, dat hij denkend is kan vormen, en niet daardoor, dat hij het voorwerp van zijn denkbeeld is. Daarom heeft het werkelijke bestaan der denkbeelden Gods tot oorzaak, voor zover als hij denkend is. Doch dit wordt anders aldus bewezen. Het werkelijke bestaan der denkbeelden is eene wijziging van het denken (zooals van zelfs spreekt), dat is (volgens bijstell. stell. 25 deel 1) eene wijziging, die de natuur van God, voor zoover als hij denkend is, op eene bepaalde wijs uitdrukt, en daarom sluit dit (volgens stell. 10 deel 1) het begrip van geene andere eigenschap Gods in, en bijgevolg (volgens o.k.w.4 deel 1) is dit het uitwerkseel van geene andere eigenschap dan van het denken. Dus heeft het

aantal woorden: 199

pagina 085 [wiki] - [mt-db]

werkelijke bestaan der denkbeelden God, voor zoover als hij slechts als denkend beschouwd wordt, enz; w.t.b.w.

Stelling VI. De wijzigingen van elke eigenschap hebben God tot oorzaak, voor zoover als hij alleen onder die eigenschap, waarvan zij wijzigingen zijn, en niet voor zoover als hij onder eenige andere beschouwd wordt.

Bewijs. Iedere eigenschap toch wordt op zichzelf zonder eene andere gedacht (volgens stell. 10 deel 1). Daarom sluiten de wijzigingen van elke eigenschap het begrip van hunne eigenschap, niet dat eener andere in; en daarom hebben zij (volgens o.k.w. 4 deel 1) God, voor zoover als hij alleen onder die eigenschap, waarvan zij wijzigingen zijn, en niet voor zover als hij onder eenige andere beschouwd wordt, tot oorzaak; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat het werkelijke bestaan van dingen, welke geene wijziging van het denken zijn, niet daarom uit de goddelijke natuur volgt, dewijl God de dingen eerst gekend heeft; maar op dezelfde wijs en met dezelfde noodzakelijkheid volgen de gedachte dingen uit hunne eigenschappen en worden daaruit afgeleid, als wij hebben aangetoond, dat de denkbeelden uit de eigenschap van het denken volgen.

aantal woorden: 182

pagina 086 [wiki] - [mt-db]

Stelling VII. De volgorde en samenhang der denkbeelden is dezelfde als de volgorde en samenhang der dingen.

Bewijs. Dit blijkt uit o.k.w. 4 deel 1. Want het denkbeeld van elk veroorzaakt ding hangt af van de kennis der oorzaak waarvan het een uitwerkseel is.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat de denkende magt van God gelijk is aan zijne werkelijke werkensmagt; dat is, alwat uit de oneindige natuur van God werkelijk volgt, dat alles volgt uit het denkbeeld van God in dezelfde volgorde en denzelfden samenhang in God denkbeeldig.

Aanmerking. Hier moet, voordat wij verder gaan, herinnerd worden wat wij boven hebben aangetoond; namelijk dat alles wat door een oneindig verstand kan gedacht worden als de wezenheid van het zelfstandige wezen uitdrukkend, slechts tot één zelfstandig wezen behoort, en dat dus het denkende en het uitgebreide zelfstandige wezen één en hetzelfde zelfstandige wezen is, hetwelk dan onder deze dan onder die eigenschap wordt opgevat. Alzoo is ook eene wijziging der uitgebreidheid en het denkbeeld dier wijziging één en hetzelfde ding, maar op twee wijzen uitgedrukt; hetgeen sommigen der Hebreëen als door eenen nevel schijnen gezien te hebben die namelijk stellen, dat God, het verstand van God en de door hem begrepene dingen één en hetzelfde zijn. Bij

aantal woorden: 205

pagina 087 [wiki] - [mt-db]

voorbeeld een cirkel, die in de natuur bestaat, en het denkbeeld van eenen bestaanden cirkel, dat ook in God is, is één en hetzelfde ding, dat door verschillende eigenschappen wordt uitgedrukt. En daarom, hetzij wij de natuur onder de eigenschap der uitgebreidheid, hetzij onder die van het denken, hetzij onder welke andere ook denken, wij zullen ééne en dezelfde volgorde of éénen en denzelfden samenhang van oorzaken, dat is: dat dezelfde dingen op elkander volgen, bevinden. En ik heb om geene andere reden gezegd, dat God de oorzaak van het denkbeeld b.v. van eenen cirkel is voor zoover hij slechts denkend is, en van eenen cirkel voor zoover hij slechts uitgebreid is, behalve omdat het werkelijke bestaan van het denkbeeld van eenen cirkel slechts door eene andere wijziging van het denken, als zijne naaste oorzaak en deze wederom door eene andere, en zoo in het oneindige, kan gedacht worden, zoodat, zoolang als de dingen als wijzigingen van het denken beschouwd worden, wij de volgorde der geheele natuur of den samenhang der oorzaken door de eigenschap van het denken alleen moeten verklaren; en voor zoover zij als wijzigingen der uitgebreidheid beschouwd worden, ook de volgorde der geheele natuur door de eigenschap der uitgebreidheid alleen moet verklaard worden, en hetzelfde bedoel ik van de andere eigenschappen. Daarom is God van de dingen, zooals zij inderdaad

aantal woorden: 223

pagina 088 [wiki] - [mt-db]

zijn, waarlijk de oorzaak voorzoover als hij uit oneindig vele eigenschappen bestaat; en op het oogenblik kan ik dit niet duidelijker ontvouwen.

Stelling VIII. De denkbeelden der enkele dingen of wijzigingen, welke niet bestaan, moeten alzoo in het oneindige denkbeeld van God bevat worden.

Bewijs. Deze stelling blijkt uit de voorgaande aanmerking.

Bijstelling. Hieruit volgt dat, zoolang als de enkele dingen niet bestaan, behalve voorzoover als zij in de eigenschappen Gods bevat zijn, hun gedacht bestaan of hunne denkbeelden niet bestaan, dan voorzoover als het oneindige denkbeeld van God bestaat; en dat wanneer men zegt, dat de enkele dingen bestaan, niet alleen voorzoover als zij in de eigenschappen Gods bevat zijn, maar voorzoover als men ook zegt, dat zij voortdurend, hunne denkbeelden ook het bestaan, waardoor men zegt, dat zij voortduren, zullen insluiten.

Aanmerking. Indien iemand tot volledige opheldering hiervan een voorbeeld verlangt, zal ik er wel geen kunnen geven, dat de zaak, waarover ik hier spreek, als zijnde deze eenig in hare soort, volledig verklaart, maar toch zal ik trachten haar zooveel als mogelijk is op te helderen. Een cirkel

aantal woorden: 181

pagina 089 [wiki] - [mt-db]

namelijk is van zulk eene natuur, dat de regthoeken gevormd door de delen van alle koorden, die in hem elkander mijden, onderling gelijk zijn. In eenen cirkel zijn dus oneindig vele onderling gelijke regthoeken begrepen. Geen daarvan evenwel kan men zeggen dat bestaat, behalve voorzoover de cirkel bestaat, en ook kan het denkbeeld van geen dezer regthoeken gezegd worden te bestaan, behalve voorzoover het in het denkbeeld van den cirkel bevat is. Nu denke men, dat er uit die oneindige menigte maar twee, namelijk D en E werkelijk bestaan. Hunne denkbeelden bestaan nu niet alleen voorzoover zij alleen in het denkbeeld van den cirkel bevat zijn; maar ook voorzoover als zij het bestaan dier regthoeken insluiten, waardoor het gebeurt, dat zij van de overige denkbeelden der overige regthoeken onderscheiden worden.

(figuur)

Stelling IX. Het denkbeeld van een enkel ding, dat werkelijk bestaat, heeft God tot oorzaak, niet voorzoover als hij oneindig is, maar voorzoover als hij als door het denkbeeld van een ander enkel, werkelijk bestaand ding aangedaan beschouwd wordt, en hiervan is God ook

aantal woorden: 175

pagina 090 [wiki] - [mt-db]

oorzaak, voorzoover als hij door een derde denkbeeld aangedaan is, en alzoo in het oneindige.

Bewijs. Het denkbeeld van een enkel werkelijk bestaand ding is eene enkele wijziging van het denken en van de overige onderscheiden (volgens bijstell. en aanm. stell. 8 van dit deel); en daarom (volgens stell. 6 van dit deel) heeft het God, voorzoover als hij slechts denkend is, tot oorzaak. Doch niet (volgens stell. 28 deel 1) voorzoover hij volstrekt denkend is, maar voorzoover hij als door eene andere wijziging van het denken aangedaan beschouwd wordt, en hiervan ook voorzoover als hij door een ander aangedaan is, en zoo in het oneindige. De volgorde en zamenhang der denkbeelden (volgens stell. 7 van dit deel) is echter dezelfde als de volgorde en de zamenhang der oorzaken. Dus is van ieder enkel denkbeeld een ander denkbeeld of God, voorzoover hij als door een ander denkbeeld aangedaan beschouwd wordt, de oorzaak, en hiervan ook, voorzoover hij door een ander is aangedaan, en zoo in het oneindige; w.t.b.w.

Bijstelling. Al wat in het enkele voorwerp van elk denkbeeld voorvalt, daarvan bestaat in God kennis, voorzoover als hij slechts het denkbeeld van dat voorwerp heeft.

Bewijs. Al wat in het voorwerp van elk

aantal woorden: 202

pagina 091 [wiki] - [mt-db]

denkbeeld voorvalt, daarvan bestaat een denkbeeld in God (volgens stell. 3 van dit deel) niet voorzoover hij oneindig is, maar voorzoover hij als door het denkbeeld van een ander enkel ding aangedaan beschouwd wordt (volgens de vorige stell.), maar (volgens stell. 7 van dit deel) de volgorde en de zamenhang der denkbeelden is dezelfde als de volgorde en de zamenhang der dingen. Dus zal de kennis van datgene, wat in eenig enkel voorwerp voorvalt, in God zijn, voorzoover hij alleen het denkbeeld van datzelfde voorwerp heeft; w.t.b.w.

Stelling X. Tot de wezenheid van den mensch behoort geenszins, het zijn van zelfstandige wezen, of het zelfstandige wezen stelt de werkelijkheid van den mensch niet.

Bewijs. Het zijn toch van het zelfstandige wezen sluit noodzakelijk bestaan in (volgens stell. 7 deel I). Indien dus het zijn van het zelfstandige wezen tot de wezenheid van den mensch behoort, dan zou nu het zelfstandige wezen bestaan ook noodzakelijk de mensch bestaan (volgens bep. 2 van dit deel), en bij gevolg zou de mensch noodzakelijk bestaan, hetgeen (volgens o.k.w.1 van dit deel) ongerijmd is. Derhalve enz. w.t.b.w.

aantal woorden: 182

pagina 092 [wiki] - [mt-db]

Aanmerking I. Ook deze stelling wordt bewezen uit stell. 5 deel I, namelijk, dat er geen twee zelfstandige wezens van dezelfde natuur bestaan. Daar er echter meer menschen kunnen bestaan, is derhalve datgene, wat de werkelijkheid van den mensch stelt, niet het zijn van het zelfstandige wezen. Deze stelling blijkt daarenboven uit de overige eigenschappen van het zelfstandige wezen, namelijk, dat het zelfstandige wezen uit zijnen aard oneindig, onveranderlijk, ondeelbaar is enz., zooals ieder gemakkelijk zien kan.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat de wezenheid van den mensch wordt gesteld door zekere wijzigingen der eigenschappen Gods. Want het bestaan van het zelfstandige wezen behoort (volgens de vorige stell.) niet tot de wezenheid van den mensch. Hij is dus (volgens stell. 15 deel I) iets dat in God is, en dat zonder God niet kan bestaan noch gedacht worden, of (volgens bijst. stell. 25 deel I) eene aandoening of wijziging, welke de natuur Gods op eene zekere en bepaalde wijs uitdrukt.

Aanmerking II. Allen moeten zeker bekennen, dat niets zonder God kan bestaan noch gedacht worden. Want bij allen is het uitgemaakt, dat God van alle dingen, zoowel van hunne wezenheid als van hun bestaan, de eenige oorzaak is, dat is, God is niet alleen de oorzaak der dingen voor zoover hun worden maar ook voorzoover

aantal woorden: 213

pagina 093 [wiki] - [mt-db]

hun bestaan aangaat. De meesten ondertusschen zeggen, dat datgene tot de wezenheid van eenig ding behoort, zonder hetwelk dat ding niet kan bestaan noch gedacht worden; en gelooven zij óf dat de natuur van God tot de wezenheid der geschapene dingen behoort, óf dat de geschapene dingen zonder God kunnen bestaan of gedacht worden, óf, wat het zekerste is, zij spreken zichzelf tegen. De oorzaak hiervan is, geloof ik, dat zij in het wijsgerig redeneren geene geregelde volgorde in het oog gehouden hebben. Want de goddelijke natuur, die zij vóór alles moesten beschouwen, dewijl deze zoowel door den zamenhang der denkbeelden als door haren aard in de volgorde der kennis het eerste is, hebben zij voor het laatste en de dingen, die de voorwerpen der zinnen genoemd worden, voor eerder dan al het overige gehouden. Hierdoor is het geschied, dat terwijl zij de natuurlijke dingen beschouwden, zij over niets minder dachten dan over de goddelijke natuur, en toen zij naderhand hunnen geest op het beschouwen der goddelijke natuur gezet hadden, over niets minder konden denken dan over hunne eerste verzinsels, op welke zij de kennis der natuurlijke dingen gebouwd hadden, daar deze tot de kennis der goddelijke natuur niets konden helpen; en alzoo is het geen wonder, dat zij zich telkens hebben tegengesproken. Doch dit laat ik rusten. Want het was

aantal woorden: 221

pagina 094 [wiki] - [mt-db]

hier slechts mijn voornemen de reden op te geven, waarom ik niet gezegd heb, dat datgene tot de wezenheid van een ding behoorde, zonder hetwelk dat ding niet kan bestaan noch gedacht worden, namelijk, omdat de enkele dingen niet zonder God kunnen bestaan noch gedacht worden; en toch God niet tot hunne wezenheid behoort: maar datgene heb ik gezegd, dat noodzakelijk de wezenheid van eenig ding uitmaakt, door welks bestaan het ding wordt gesteld en door welks vernietiging het ding wordt opgeheven, of datgene, zonder hetwelk het ding, en hetwelk desgelijks zonder het ding niet kan bestaan noch gedacht worden. Zie bep. 2.

Stelling XI. Het eerste, dat het werkelijke bestaan van den menschelijken geest daarstelt, is niets anders, dan het denkbeeld van eenig enkel, werkelijk bestand ding.

Bewijs. De wezenheid van den mensch (volgens de bijstell. der vorige stell.) wordt door bepaalde wijzigingen der eigenschappen Gods daargesteld; namelijk (volgens o.k.w. 2 van dit deel) door wijzigingen van het denken, die alleen (volgens o.k.w. 2 van dit deel) door een denkbeeld uit zijnen aard worden voorafgegaan, en als dit gegeven is, moeten de overige wijzigingen (namelijk die, aan welke dat denkbeeld uit zijnen aard voorafgaat) in hetzelfde enkele wezen bestaan (volgens o.k.w. 4 van dit deel). Dus is dan een denkbeeld het eerste, dat het zijn van den menschenlijken

aantal woorden: 219

pagina 095 [wiki] - [mt-db]

geest daarstelt. Maar geen denkbeeld van een niet bestaand ding; want in dit geval kan (volgens bijstell. stell. 8 van dit deel) het denkbeeld zelf niet gezegd worden te bestaan. Dus zal het een denkbeeld zijn van een ding, dat werkelijk bestaat. Maar niet van een oneindig ding. Een oneindig ding toch moet (volg. stell. 21 en 23 deel I) steeds noodzakelijk bestaan. Dit is evenwel (volgens o.k.w. I van dit deel) ongerijmd. Dus is het eerste, dat het werkelijke bestaan van den menschelijken geest daarstelt, het denkbeeld van een enkel werkelijk bestand ding; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat de menschelijke geest een deel is van het oneindige verstand van God. Wanneer wij dus zeggen, dat de menschelijke geest dit of dat waarneemt, dan zeggen wij niets anders, dan dat God, niet voor zoover hij oneindig is, maar voor zoover hij zich door de natuur van den menschelijken geest openbaart, of voorzoover hij de wezenheid van den menschelijken geest daarstelt, dit of dat denkbeeld heeft; en wanneer wij zeggen, dat God dit of dat denkbeeld heeft, niet alleen voor zoover hij de natuur van den menschelijken geest daarstelt, maar voorzoover hij tegelijk met den menschelijken geest ook het denkbeeld van een ander ding heeft, dan zeggen wij, dat de menschelijke geest dat ding gedeeltelijk of onvolledig waarneemt.

Aanmerking. Hier zullen de lezers ongetwijfeld

aantal woorden: 223

pagina 096 [wiki] - [mt-db]

zwarigheid hebben, en veel bedenken dat oponthoud veroorzaakt, en daarom verzoek ik hen, dat zij langzaam met mij voortgaan, en hierover niet oordeelen totdat zij alles hebben doorgelezen.

Stelling XII. Al wat in het voorwerp van het denkbeeld, dat den menschelijken geest daarstelt geschiedt, moet door den menschelijken geest waargenomen worden, of daarvan zal in den menschelijken geest noodzakelijk een denkbeeld bestaan: dat is, indien het voorwerp van het denkbeeld dat den menschelijken geest daarstelt, een ligchaam is, dan zal er niets in dat ligchaam kunnen gebeuren, dat door den geest niet wordt waargenomen.

Bewijs. Want al wat in het voorwerp van eenig denkbeeld geschiedt, daarvan bestaat noodzakelijk in God kennis (volgens bijst. stell. 9 van dit deel), voor zoover hij als door het denkbeeld van datzelfde voorwerp aangedaan beschouwd wordt, dat is (volgens stell. 11 van dit deel), voor zoover hij den geest van eenig ding daarstelt. Al wat derhalve in het voorwerp van het denkbeeld, dat den menschelijken geest daarstelt, gebeurt, daarvan bestaat noodzakelijk in God kennis, voorzoover hij de natuur van den menschelijken geest daarstelt, dat is (volgens bijstell. stell. 11 van dit deel) de kennis van dat ding zal noodzakelijk in den geest zijn, of de geest neemt dit waar; w.t.b.w.

Aanmerking. Deze stelling blijkt ook en

aantal woorden: 211

pagina 097 [wiki] - [mt-db]

wordt duidelijk begrepen uit de aanm. stell. 7 van dit deel, die moet nagezien worden.

Stelling XIII. Het voorwerp van het denkbeeld, dat den menschelijken geest daarstelt, is een ligchaam, of eene bepaalde wijziging der uitgebreidheid, die werkelijk bestaat, en anders niets.

Bewijs. Want indien het ligchaam niet het voorwerp van den menschelijken geest was, dan waren de denkbeelden van de aandoeningen des ligchaams niet in God (volgens bijstell. stell. 9 van dit deel), voorzoover hij onzen geest, maar voorzoover hij de geest van een ander ding daarstelde, dat is (volgens bijstell. 11 van dit deel) de denkbeelden der aandoeningen van ons ligchaam waren niet in onze geest. Wij hebben echter (volgens o.k.w. 4 van dit deel) denkbeelden van aandoeningen des ligchaams. Dus is het voorwerp van het denkbeeld dat den menschelijken geest daarstelt een ligchaam, en wel (volgens stell. 11 van dit deel) een werkelijk bestaat. Verder indien er behalve dit ligchaam nog een ander voorwerp van den geest was, terwijl er (volgens stell. 36 deel 1) niets bestaat, waaruit geen gevolg voortvloeit, dan zou (volgens stell. 11 van dit deel) noodzakelijk het denkbeeld van eenig uitwerksel daarvan in onzen geest moeten gevonden worden. Er bestaat echter (volgens o.k.w. 5

aantal woorden: 202

pagina 098 [wiki] - [mt-db]

van dit deel) geen denkbeeld daarvan. Dus is het voorwerp van onzen geest een bestaand ligchaam, en anders niets; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat de mensch uit geest en ligchaam is samengesteld, en dat het menschelijke ligchaam, zooals wij het voelen, bestaat.

Aanmerking. Hierdoor begrijpen wij niet alleen, dat de menschelijke geest met het ligchaam verbonden is, maar ook wat onder de vereniging van geest en ligchaam moet verstaan worden. Niemand echter zal haar volledig of duidelijk kunnen begrijpen, tenzij hij eerst de natuur van ons ligchaam volledig leert kennen. Want datgene, wat wij tot nog toe hebben aangetoond, is zeer algemeen, en heeft niet meer betrekking op de menschen dan op de andere enkele wezens, die allen, ofschoon in verschillende trappen, bezielde zijn. Want van elk ding bestaat noodzakelijk een denkbeeld in God, waarvan God de oorzaak is, evenals het denkbeeld van het menschelijk ligchaam: en daarom al wat zij van het denkbeeld van het menschelijke ligchaam gezegd hebben, moet noodzakelijk van het denkbeeld van elk ding gezegd worden. Wij kunnen echter ook niet ontkennen, dat de denkbeelden

aantal woorden: 179

pagina 099 [wiki] - [mt-db]

onderling als de voorwerpen zelve verschillen, en dat het ééne voortreffelijker is dan het andere, en meer werkelijkheid bevat, naarmate het voorwerp van het ééne voortreffelijker is dan het voorwerp van het andere en meer werkelijkheid bevat, en daarom is het, ten einde te bepalen, waarin de geest des menschen van de anderen verschilt, voor ons nodig, de natuur van zijn voorwerp, gelijk wij gezegd hebben, dat is van het menscheijk ligchaam, te leeren kennen. Deze kan ik echter hier niet verklaren en het is ook voor hetgeen ik bewijzen wil niet nodig. Dit zeg ik slechts in het algemeen, dat naarmate eenig ligchaam meer dan de overige geschikt is om verscheidene dingen te gelijk te doen of te ondergaan, zijn geest geschikter is om veel te gelijk waar te nemen; en naarmate de verrigtingen van een ligchaam meer daarvan alleen afhangen, en naarmate andere lichamen minder daarmede in het handelen zamenkomen, zijn geest geschikter is om duidelijk te begrijpen. En hieruit kunnen wij de voortreffelijkheid van eenen geest boven de andere leeren kennen; en verder ook de oorzaak begrijpen, waarom wij van ons ligchaam slechts eene zeer verwarde kennis hebben,

aantal woorden: 191

pagina 100 [wiki] - [mt-db]

en meer andere punten, die ik in het volgende hieruit zal afleiden. Daarom heb ik het der moeite waard geoordeeld, juist dit naauwkeuriger te ontvouwen en te bewijzen, waartoe het nodig is eenige dingen over de natuur der lichamen voorop te zenden.

Onmiddelijk klaarblijkelijke waarheid. 1. Alle lichamen zijn of in beweging of in rust.

Onmiddelijk klaarblijkelijke waarheid. 2. Ieder ligchaam wordt dan eens langzamer, dan eens sneller bewogen.

Hulpstelling I. De lichamen worden naar beweging en rust, snelheid en langzaamheid, niet naar de wezenheid der stof van elkander, onderscheiden.

Bewijs. Het eerste geloof ik, dat van zelf bekend is. Maar dat de lichamen niet naar de wezenheid der stof onderscheiden worden blijkt zowel uit stell. 5 als uit stell. 8 deel 1; maar duidelijker uit datgene, wat in aanname stelling 15 deel 1 gezegd is.

Hulpstelling II. Alle lichamen komen in eenige punten overeen.

Bewijs. Alle lichamen toch komen hier in overeen, dat zij het begrip van ééne en dezelfde eigenschap insluiten (volgens

aantal woorden: 164

pagina 101 [wiki] - [mt-db]

bep. 1 van dit deel); verder, dat zij dan eens trager, dan eens sneller, en in 't algemeen dan eens wel dan eens niet kunnen bewogen worden.

Hulpstelling III. Een bewogen of stilstaand ligchaam moest tot beweging of stilstand bepaald worden door een ander ligchaam dat ook door een ander tot beweging of stilstand bepaald is, en dat wederom door een ander en zóó in het oneindige.

Bewijs. De lichamen zijn (volgens bep.1 van dit deel) enkele dingen, die (volgens hulpstelling 1) naar beweging en rust van elkander onderscheiden zijn; en dus moet (volgens stell. 28 deel 1) elk noodzakelijk tot beweging of rust bepaald worden door een ander enkel ding, namelijk (volgens stell.6 van dit deel) door een ander ligchaam, dat (volgens o.k.w.1) evenzeer of in beweging, of in rust is. Dit echter kon ook (volgens dezelfde redenering) noch in beweging noch in rust zijn, zoo het niet door een ander tot beweging of tot rust bepaald was, en dit wederom (volgens dezelfde redenering) door een ander, en zoo in het oneindige; w.t. b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat een bewogen ligchaam zoolang bewogen wordt totdat het door een ander ligchaam tot rust bepaald wordt; en dat een rustend ligchaam ook zoolang rust, totdat het door een ander tot beweging

aantal woorden: 210

pagina 102 [wiki] - [mt-db]

bepaald wordt. Dit is ook op zich zelf bekend. Want wanneer ik veronderstel, dat b.v. het ligchaam A in rust is, en op geene andere bewogene lichamen zet, kan ik van het ligchaam A niets zeggen dan dat het in rust is. Bijaldien het daarna gebeurt, dat het ligchaam A bewogen wordt, dan kon dit zeker niet gebeuren doordien het rustte; want daaruit kon niets anders volgen, dan dat het ligchaam A rustte. Indien daarentegen verondersteld wordt, dat het ligchaam A in beweging is, zoo dikwijls als wij slechts op A letten, niets daarvan kunnen verzekeren dan dat het bewogen wordt. Bijaldien het daarna gebeurt, dat A in rust is, dan kon dit zeker niet gebeuren ten gevolge van de beweging, die het had; want uit de beweging kon niets anders volgen dan dat A bewogen werd. Dus wordt dit veroorzaakt door iets, dat niet in A was, namelijk door eene uitwendige oorzaak, waardoor het tot rust bepaald is.

Onmiddelijk klaarblijkelijke waarheid I. Alle wijzen, waarop een ligchaam door een ander ligchaam wordt aangedaan, volgen uit de natuur van het aangedane en tegelijk uit de natuur van het aandoende ligchaam; zoodat

aantal woorden: 191

pagina 103 [wiki] - [mt-db]

één en hetzelfde ligchaam verschillend bewogen wordt naarmate van de verschillende natuur der bewogende lichamen, en dat daarentegen verschillende lichamen door één en hetzelfde ligchaam verschillende bewogen worden.

Onmiddelijke klaarblijkelijke waarheid II. Wanneer een bewogen ligchaam tegen een ander, dat rust en niet kan bewogen worden, aanstuit, dan wordt het teruggestooten, zoodat het voortgaat zich te bewegen; en de hoek gemaakt door de lijn der teruggeaatste beweging met het oppervlak van het rustende ligchaam, waartegen het gestuit is, zal gelijk zijn aan de hoek, dien de lijn der invallende beweging met hetzelfde oppervlak maakt.

(figuur)

Dit geldt van de eenvoudigste lichamen, welke namelijk alleen door beweging en rust, snelheid en langzaamheid van elkander onderscheiden worden. Laat ons thans tot de zamengestelde opklimmen.

Bepaling. Wanneer eenige lichamen van dezelfde of verschillende grootte zó door de overige zamengedrukt

aantal woorden: 136

pagina 104 [wiki] - [mt-db]

worden, dat zij tegen elkander aanliggen, of indien zij met denzelfden of verschillende graden van snelheid bewogen worden, zoodat zij hunne bewegingen aan elkander op eene zekere bepaalde wijs mededeelen, dan zullen wij die lichamen onderling vereenigd noemen en zeggen, dat zij allen te zamen één ligchaam of enkelwezen vormen, dat van de overige door deze vereeniging van lichamen onderscheiden wordt.

Onmiddelijke klaarblijkelijke waarheid III. Naarmate de delen van een enkelwezen of zamengesteld ligchaam met grotere of kleinere oppervlakten tegen elkander aanliggen, kunnen zij moeilijker of gemakkelijker genoodzaakt worden om hunne ligging te veranderen, en bij gevolg kan des te gemakkelijker of moeilijker bewerkt worden, dat het enkelwezen zelf eene andere gedaante aanneemt. Daarom zal ik de lichamen, wier deelen met groote oppervlakten tegen elkander aanliggen, hard, die, wier deelen met kleine oppervlakten tegen elkander aanliggen, zacht, en eindelijk, die, wier deelen onderling bewogen worden, vloeibaar noemen.

Hulpstelling IV. Indien van een ligchaam of enkelwezen, dat uit verscheidene lichamen is zamengesteld, eenige lichamen worden afgescheiden, en tegelijk evenveel andere van dezelfde natuur in hunne plaats komen, dan zal het enkelwezen zijne natuur behouden, zoals te voren, zonder dat er in zijn werkelijk bestaan iets verandert.

aantal woorden: 195

pagina 105 [wiki] - [mt-db]

Bewijs. Want de lichamen worden (volgens hulpstelling I) ten aanzien van de wezenheid der stof niet onderscheiden. Datgene echter, wat de werkelijkheid van het enkelwezen daarstelt, bestaat (volgens de voorg. bep.) in den zamenhang der lichamen. Deze wordt echter (volgens de onderstelling), al heeft er eene aanhoudende verandering der lichamen plaats, behouden. Dus zal het ligchaam zoowel ten aanzien van de wezenheid der stof, als ten aanzien van de wijziging daarvan, dezelfde natuur behouden als te voren. W.t.b.w.

Hulpstelling V. Indien de deelen, die een enkelwezen zamenstellen, grooter of kleiner worden, maar echter in die verhouding, dat allen dezelfde onderlinge betrekking van beweging en rust als te voren behouden, dan zal ook het enkelwezen zijne natuur, evenals te voren, behouden, zonder eenige verandering in zijn werkelijk bestaan.

Bewijs. Het bewijs hiervan is hetzelfde als van de vorige hulpstelling.

Hulpstelling VI. Indien eenige lichamen die een enkelwezen zamenstellen genoodzaakt worden, de beweging, die zij naar eenen kant hebben, naar eenen anderen te keeren, maar zoo, dat zij hunne bewegingen kunnen voortzetten en aan elkander in dezelfde

aantal woorden: 175

pagina 106 [wiki] - [mt-db]

verhouding als te voren mededeelen, dan zal desgelijks het enkelwezen zijne natuur behouden, zonder eenige verandering in zijn werkelijke bestaan.

Bewijs. Dit blijkt vanzelf. Want het wordt verondersteld al datgene te behouden, hetwelk wij in zijne bepaling gezegd hebben dat zijn werkelijk bestaan uitmaakt.

Hulpstelling VII. Daarenboven zal een alzo zamengesteld enkelwezen zijne natuur behouden, hetzij het in zijn geheel bewogen wordt, hetzij het rust, hetzij het naar dezen, hetzij naar dien kant bewogen wordt, zoo slechts ieder deel zijne beweging behoudt, en die zooals te voren aan de overige mededeelt.

Bewijs. Dit blijkt uit zijne bepaling, welke vóór hulpstelling 4 te zien is.

Aanmerking. Hieruit zien wij derhalve, hoe een zamengesteld enkelwezen op velerlei wijze kan aangedaan worden, terwijl desniettemin zijne natuur behouden blijft. En tot nog toe hebben wij een enkelwezen gedacht, hetwelk niet dan uit lichamen, die alleen door beweging en rust, door snelheid en langzaamheid van elkander onderscheiden worden, dat is uit de eenvoudigste lichamen is zamengesteld. Bijaldien wij nu een ander denken uit verscheidene enkelwezens van verschillende soort zamengesteld, dan zullen wij bevinden, dat het op meer andere

aantal woorden: 183

pagina 107 [wiki] - [mt-db]

wijzen kan aangedaan worden, terwijl zijne natuur desniettemin behouden blijft. Want nademaal elk deel daarvan uit meer lichamen is zamengesteld; zal dus (volgens de vorige hulpstelling) elk deel daarvan zonder eenige verandering zijner natuur dan eens sneller dan eens langzamer kunnen bewogen worden, en bijgevolg zijne bewegingen sneller of langzamer aan de overige kunnen mededeelen. Bijaldien wij daarenboven eene derde soort van enkelwezens, dien uit deze tweede is zamengesteld, denken, dan zullen wij bevinden, dat deze op vele andere wijzen kan aangedaan worden zonder eenige verandering van zijn werkelijk bestaan. En indien wij alzo in het oneindige voortgaan, zullen wij gemakkelijk denken, dat de geheele natuur één enkelwezen is, welks deelen, dat is, alle lichamen, op oneindige wijzen verschillen zonder eenige verandering van het geheele enkelwezen. En dit had ik, indien het mijn voornemen geweest was, opzettelijk over het ligchaam te handelen, uitvoeriger moeten verklaren en bewijzen. Doch ik heb reeds gezegd, dat ik iets anders wil; en dit om geene andere reden aanhaal, dan omdat ik daaruit wat ik besloten heb te bewijzen gemakkelijk kan afleiden.

Vereischen.

I. Het menschelijk ligchaam is zamengesteld uit verscheidene enkelwezens van verschillende natuur, waarvan elk zeer

aantal woorden: 193

pagina 108 [wiki] - [mt-db]

zamengesteld is.

II. Van de enkelwezens, waaruit het menselijk ligchaam is zamengesteld, zijn sommige vloeibaar, sommige zacht en eindelijk sommige hard.

III. De enkelwezens, die het menselijk ligchaam zamenstellen, en dus ook het menselijk ligchaam zelf, worden door de uitwendige lichamen op verschillende wijzen aangedaan.

IV. Het menselijk ligchaam behoeft, om bewaard te worden, verscheidene andere lichamen, doorwelke het aanhoudend als 't ware vernieuwd wordt.

V. Wanneer een vloeibaar deel van het menselijk ligchaam door een uitwendig ligchaam bepaald wordt, om dikwijls tegen een ander zacht deel te drukken, dan verandert het zijne oppervlakte, en drukt er als 't ware eenige sporen in van het uitwendige, drukkende ligchaam.

VI. Het menselijk ligchaam kan de uitwendige lichamen op velerlei wijzen bewegen en op velerlei wijzen aandoen.

Stelling XIV. De menselijke geest is geschikt om zeer veel waar te nemen, en des te geschikter naar mate zijn ligchaam op meer wijzen kan aangedaan worden.

Bewijs. Want het menselijk ligchaam wordt (volgens vereischte 3 en 4) op verschillende

pagina 109 [wiki] - [mt-db]

ligchamen op verschillende wijzen aan te doen. Maar alles, wat in het menselijk ligchaam gebeurt moet (volgens stell. 12 van dit deel) de menselijke geest waarnemen. Dus is de menselijke geest geschikt om zeer veel waar te nemen en des te geschikter enz: w.t.b.w.

Stelling XV. Het denkbeeld, dat het werkelijke bestaan van den menselijken geest daarstelt, is niet eenvoudig, maar uit zeer vele denkbeelden zamengesteld.

Bewijs. Het denkbeeld, dat het werkelijke bestaan van den menselijken geest daarstelt, is het denkbeeld des lichaams (volgens stell. 13 van dit deel) hetwelk (volgens vereischte 1) uit verscheidene zeer zamengestelde enkelwezens is zamengesteld. Maar van elk enkelwezen, dat het ligchaam zamenstelt, is noodzakelijk (volgens bijstell. stell. 8 van dit deel) in God een denkbeeld. Derhalve (volgens stell. 7 van dit deel) is het denkbeeld van het menselijk ligchaam uit de vele denkbeelden van deze zamenstellende denkbeelden zamengesteld, w.t.b.w.

Stelling XVI. Het denkbeeld van elke wijziging, waarmede het menselijk ligchaam door de uitwendige lichamen wordt aangedaan, moet de natuur van het menselijk ligchaam en tevens de natuur van het uitwendige ligchaam

aantal woorden: 177

pagina 110 [wiki] - [mt-db]

insluiten.

Bewijs. Want alle wijzigingen, waarmede een ligchaam wordt aangedaan, volgen uit de natuur van het aangedane en tevens van het aandoende ligchaam (volgens o.k.w. 1. na bijstell. hulpst. 3). Daarom zal hun denkbeeld (volgens o.k.w. 4 deel 1) de natuur van beide lichamen noodzakelijk insluiten. Derhalve sluit het begrip van elke wijziging, waarmede het menselijk ligchaam door een uitwendig ligchaam wordt aangedaan, de natuur van het menselijk ligchaam en van het uitwendige ligchaam in; w.t.b.w.

Bijstelling I. Hieruit volgt vooreerst, dat de menselijke geest de natuur van zeer vele lichamen tegelijk met die van zijn ligchaam waarneemt.

Bijstelling II. Ten tweede volgt, dat de denkbeelden, die zij van de uitwendige lichamen hebben, meer de gesteldheid van ons ligchaam dan de natuur der uitwendige lichamen aanwijzen; hetgeen ik in het aanhangsel op het eerste deel met vele voorbeelden heb aangetoond.

Stelling XVII. Indien het menselijk ligchaam aangedaan is met eene wijziging, welke de natuur van eenig uitwendig ligchaam insluit, dan zal de menselijke geest dat uitwendige ligchaam als werkelijk bestaande of als bij hem tegenwoordig beschouwen, totdat het

aantal woorden: 178

wijzen door de uitwendige ligchamen aangedaan,
en genoopt om de uitwendige

aantal woorden: 176

pagina 111 [wiki] - [mt-db]

ligchaam wordt aangedaan met eene aandoening, die het bestaan of de tegenwoordigheid van dat ligchaam uitsluit.

Bewijs. Dit blijkt. Want zoolang als het menschelijk ligchaam zóó is aangedaan, zal de menschelijke geest (volgens stell. 12 van dit deel) deze aandoening des ligchaams beschouwen, dat is (volgens de vorige stell.) het denkbeeld hebben van eene werkelijk bestaande wijziging, welke de natuur van het uitwendige ligchaam insluit, dat is een denkbeeld, dat het bestaan of de tegenwoordigheid der natuur van het uitwendige ligchaam niet buitensluit maar stelt. De geest zal dus (volgens de voorg. bijstell. 1) het uitwendige ligchaam als werkelijk bestaande of als tegenwoordig beschouwen, totdat enz.; w.t.b.w.

Bijstelling. De geest zal de uitwendige lichamen, waardoor het menschelijke ligchaam eens is aangedaan, al zijn zij noch bestaande noch tegenwoordig, toch kunnen beschouwen, alsof zij tegenwoordig waren.

Bewijs. Wanneer de uitwendige lichamen de vloeibare deelen van het menschelijk ligchaam zóó bepalen, dat zij dikwijls tegen de zachte aanstuiten, dan veranderen zij (volgens vereischte 5) hunne oppervlakten. Hierdoor gebeurt het (zie o.k.w. 2 na bijstell. 3) dat zij van daar op eene andere wijs worden teruggekaatst dan zij te voren gewoon waren

aantal woorden: 190

pagina 112 [wiki] - [mt-db]

en dat zij ook naderhand, wanneer zij diezelfde oppervlakte door hunne eigene beweging ontmoeten, op dezelfde wijs worden teruggekaatst, als toen zij door de uitwendige lichamen naar die oppervlakten waren heengedreven, en bij gevolg, dat zij het menschelijk ligchaam, terwijl zij alzo teruggekaatst voortgaan zich te bewegen, op dezelfde wijs aandoen, waarover de geest (volgens stell. 12 van dit deel) wederom zal denken, dat is (volgens stell. 17 van dit deel) de geest zal wederom het uitwendige ligchaam als tegenwoordig beschouwen, en dit zoo dikwijls, als de vloeibare deelen van het menschelijk ligchaam door hunne vrijwillige beweging dezelfde oppervlakte zullen ontmoeten. Daarom, ofschoon de uitwendige lichamen, waardoor het menschelijk ligchaam eens is aangedaan, niet bestaan, echter zal de geest ze zoo dikwijls als tegenwoordig beschouwen, als deze werking des ligchaams herhaald wordt; w.t.b.w.

Aanmerking. Wij zien dus, hoe het mogelijk is, dat wij wat niet bestaat als tegenwoordig beschouwen, zoo als dikwijls gebeurt. En het kan zijn, dat dit om andere redenen plaats heeft. Doch het is mij genoeg er hier ééne te hebben aangetoond, waardoor ik de zaak zóó kon verklaren, als of ik ze door hare ware oorzaak had aangetoond, en ik geloof niet, dat ik ver

aantal woorden: 199

pagina 113 [wiki] - [mt-db]

van de ware oorzaak afdwaal, daar al de vereischten, die ik heb aangenomen, nauwelijks iets bevatten, dat niet zeker is door de ondervinding, over welke wij niet mogen twifelen, nu wij hebben aangetoond, dat het menschelijk ligchaam, zooals wij het voelen, bestaat (zie bijst. na stell. 13 van dit deel). Daarenboven begrijpen wij (uit de vorige bijstell. en uit bijstell. 2 stell. 16 van dit deel) duidelijk, welk onderscheid er is tusschen het denkbeeld b.v. van Petrus, dat de wezenheid van den geest van Petrus uitmaakt, en tusschen het denkbeeld van Petrus zelven, dat in een ander mensch, bijvoorbeeld in Paulus is. Want dat eerste drukt regelrecht de wezenheid uit van het ligchaam van Petrus zelven, en sluit het bestaan niet in dan zoolang als Petrus bestaat; dit daarentegen geeft meer de gesteldheid des ligchaams van Paulus dan de natuur van Petrus te kennen, en daarom zal zoolang als die gesteldheid zijns ligchaams duurt, de geest van Paulus, al bestaat Petrus niet, hem toch als bij zich tegenwoordig beschouwen. Verder zal ik, om de gewone woorden

aantal woorden: 175

pagina 114 [wiki] - [mt-db]

te gebruiken, de aandoeningen van het menselijk ligchaam, waarvan de denkbeelden de uitwendige lichamen als aan ons tegenwoordig voorstellen, beelden der dingen noemen, al geven zij de gedaanten der dingen niet weder; en wanneer de geest op deze wijs de lichamen beschouwt, zal ik zeggen, dat hij zicht verbeeldt. En om hier te beginnen aan te wijzen, wat dwaling is, verzoek ik op te merken, dat de verbeeldingen van den geest op zich zelve beschouwd geene dwaling bevatten, of dat de geest daardoor, dat hij zich verbeeldt, niet dwaalt, maar alleen voor zoover hij beschouwd wordt als verstoken van een denkbeeld, dat het bestaan van die dingen, welke hij zich als tegenwoordig verbeeldt, buitensluit. Want indien de geest, terwijl hij zich niet bestaande dingen als tegenwoordig verbeeldt, tevens wist, dat die dingen werkelijk niet bestonden, dan zou hij zeker deze magt van verbeelding aan eenen deugd zijner natuur niet aan een gebrek toeschrijven; vooral indien dit vermogen van verbeelden alleen van zijne natuur afhing, dat is (volgens bep. 7 deel I) indien dit verbeeldenvermogen van den geest vrij was.

Stelling XVIII. Indien het menselijk

aantal woorden: 184

pagina 115 [wiki] - [mt-db]

ligchaam eens door twee of meer lichamen tegelijk is aangedaan, dan zal de geest, wanneer hij later één hunner verbeeldt, terstond zich ook de anderen herinneren.

Bewijs. De geest zal (volgens de vorige stelling) eenig ligchaam daarom verbeelden, dewijl namelijk het menselijk ligchaam door de sporen van het uitwendige ligchaam op dezelfde wijs wordt aangedaan en getroffen, als het werd aangedaan, toen eenige zijner deelen door het uitwendige ligchaam zelf werden getroffen. Doch (volgens de onderstelling) het ligchaam was toen zoodanig aangedaan, dat de geest twee lichamen te gelijk verbeeldde. Derhalve zal hij er ook nu twee te gelijk verbeelden, en wanneer de geest een van beiden verbeeldt, zal hij zich dadelijk ook het andere herinneren; w.t.b.w.

Aanmerking. Hierdoor begrijpen wij duidelijk, waarin het geheugen bestaat. Want het is niets anders dan eene zekere aaneenschakeling van denkbeelden, die de natuur der dingen, welke buiten het menselijk ligchaam zijn, insluiten, welke in den geest geschiedt volgens de volgorde en de aaneenschakeling der aandoeningen van het menselijk ligchaam. Ik zeg *vooreerst*,

aantal woorden: 170

pagina 116 [wiki] - [mt-db]

dat het eene aaneenschakeling is van die denkbeelden alleen, welke de natuur der dingen, die buiten het menselijk ligchaam zijn, insluiten; maar niet van de denkbeelden, welke de natuur der dingen verklaren. Want het zijn (volgens stell. 16 van dit deel) inderdaad denkbeelden van aandoeningen des menselijken lichaams, die zoowel de natuur hiervan als van de uitwendige lichamen insluiten. Ik zeg ten *tweede*, dat deze aaneenschakeling geschiedt volgens de volgorde en der aaneenschakeling der aandoeningen van het menselijk ligchaam, om haar te onderscheiden van de aaneenschakeling der denkbeelden, die geschiedt volgens de volgorde van het verstand, waardoor de geest de dingen door [afleiding uit] hunne eerste oorzaken leert kennen, en die in alle menschen dezelfde is. En hieruit begrijpen wij verder duidelijk, waarom de geest door de gedachte van één ding terstond op de gedachte van een ander ding valt, dat met het eerste geene gelijkheid heeft; zooals b.v. een Romein door de gedachte van het woord pomus dadelijk op de gedachte van de vrucht valt, die met dat woord geene overeenkomst heeft, noch iets gemeenschappelijks, behalve dat het

aantal woorden: 180

pagina 117 [wiki] - [mt-db]

ligchaam van dien mensch dikwijls door die beiden is aangedaan, dat is, dat hij dikwijls het woord pomus gehoord heeft, terwijl hij de vrucht zelve zag; en alzoo zal ieder van de ééne gedachte op de andere vallen, naardat ieders gewoonte de beelden der dingen in het ligchaam heeft gerangschikt. Want een krijgsman zal b.v. door in het zand de sporen van een paard te zien dadelijk van de gedachte van een paard op de gedachte van eenen ruitser, en vandaar op de gedachte van oorlog enz. vallen. Maar een landman zal van de gedachte van een paard op de gedachte van eenen ploeg, van eenen akker, enz. vallen; en zoo zal ieder, naardat hij gewoon is geweest de beelden der dingen op deze of eene andere wijs te verbinden en aaneen te schakelen, uit de eene gedachte op deze of eene andere vallen.

Stelling XIX. De menschenlijke geest kent het menschenlijk ligchaam zelf niet, en weet niet, dat het bestaat, behalve door de denkbeelden der aandoeningen, waarmede het ligchaam wordt aangedaan.

Bewijs. Want de menschenlijke geest is het denkbeeld zelf of de kennis van het menschenlijke ligchaam (volgens stell. 13 van dit deel), welke (volgens stell. 9 van dit deel) in God is voorzover hij als door het denkbeeld van een ander enkelwezen aangedaan beschouwd wordt; of omdat (volgens

aantal woorden: 220

pagina 118 [wiki] - [mt-db]

vereischte 4) het menschenlijke ligchaam zeer vele lichamen noodig heeft, door welke het aanhoudend als 't ware vernieuwd wordt, en de volgorde en zamenhang der denkbeelden (volgens stell. 7 van dit deel) dezelfde is als de volgorde en zamenhang der oorzaken, zal dit denkbeeld in God zijn, voorzover hij als door de denkbeelden van zeer vele enkele dingen aangedaan beschouwd wordt. God heeft dus een denkbeeld van het menschenlijk ligchaam, of kent het menschenlijk ligchaam, voorzover als hij door zeer vele andere denkbeelden is aangedaan, en niet voorzover hij de natuur van den menschenlijken geest daarstelt, dat is (volgens bijstell. stell. 11 van dit deel) de menschenlijke geest kent het menschenlijk ligchaam niet. Maar de denkbeelden van de aandoeningen des ligchaams zijn in God, voorzover hij de natuur van den menschenlijken geest daarstelt, of de menschenlijken geest neemt dezelfde aandoeningen waar (volgens stell. 12 van dit deel), en bijgevolg (volgens stell. 16 van dit deel) het menschenlijk ligchaam zelf, en wel (volgens stell. 17 van dit deel) als werkelijk bestaande. Dus neemt de menschenlijke geest slechts in zooverre het menschenlijke ligchaam zelf waar; w.t.b.w.

Stelling XX. Van den menschenlijken geest bestaat ook in God een denkbeeld of

aantal woorden: 197

pagina 119 [wiki] - [mt-db]

eene kennis, welke in God op dezelfde wijs volgt en tot God op dezelfde wijs wordt teruggebracht als het denkbeeld of de kennis van het menschenlijk ligchaam.

Bewijs. Het denken is eene eigenschap Gods (volgens stell. 1 van dit deel); en daarom (volgens stell. 3 van dit deel) moet er zoowel van hem als van al zijne aandoeningen en dus ook (volgens stell. 11 van dit deel) van den menschenlijken geest noodzakelijk een denkbeeld in God gevonden worden. Verder volgt het niet, dat dit denkbeeld of deze kennis van den geest in God gevonden wordt, voorzover hij oneindig is; maar voorzover hij door het denkbeeld van een ander enkel ding is aangedaan (volgens stell. 9 van dit deel). Maar de volgorde en de zamenhang der denkbeelden is dezelfde als de volgorde en zamenhang der oorzaken (volgens stell. 7 van dit deel). Dus volgt dit denkbeeld of deze kennis in God en wordt evenzo tot God teruggebracht als het denkbeeld of de kennis des ligchaams; w.t.b.w.

Stelling XXI. Dit denkbeeld van den geest is op dezelfde wijs met den geest verbonden, als de geest zelf met het ligchaam verbonden is.

Bewijs. Dat de geest met het ligchaam

aantal woorden: 196

pagina 120 [wiki] - [mt-db]

verbonden is, hebben wij daardoor aangetoond, dewijl namelijk het ligchaam het voorwerp van den geest is (zie stell. 12 en 13 van dit deel): en dus moet om diezelfde reden het denkbeeld van den geest met zijn voorwerp, dat is met den geest zelven evenzoo verbonden zijn als de geest zelf met het ligchaam verbonden is; w.t.b.w.

Aanmerking. Deze stelling wordt wel duidelijker begrepen uit het gezegde in aanm. stell. 7 van dit deel. Want dáár hebben wij aangetoond, dat het denkbeeld des ligchaams en het ligchaam, dat is (volgens stell. 13 van dit deel) de geest en het ligchaam, één en hetzelfde enkelwezen zijn, hetwelk dan eens onder de eigenschap van het denken dan eens onder die der uitgebreidheid gedacht wordt. Daarom is het denkbeeld van den geest en de geest zelf één en hetzelfde ding, hetwelk onder ééne en dezelfde eigenschap, namelijk van het denken, gedacht wordt. Het denkbeeld van den geest, zeg ik, en de geest zelf volgen in God met dezelfde noodzakelijkheid uit dezelfde magt van het denken. Want in der daad is het denkbeeld van den geest, dat is, het denkbeeld van het denkbeeld niets anders, dan het werkelijke bestaan van het denkbeeld, voorzoover dit als eene wijziging van het denken zonder betrekking tot het voorwerp beschouwd wordt. Want zoodra als iemand iets weet, weet hij juist

aantal woorden: 222

pagina 121 [wiki] - [mt-db]

daardoor dat hij het weet, en weet tevens dat hij weet, dat hij het weet, en zoo in het oneindige. Doch hierover later.

Stelling XXII. De menschenlijke geest neemt niet alleen de aandoeningen des ligchaams, maar ook de denkbeelden dier aandoeningen waar.

Bewijs. De denkbeelden van de aandoeningen volgen in God op dezelfde wijs en worden tot God op dezelfde wijs teruggebracht, als de denkbeelden der aandoeningen zelve; hetgeen op dezelfde wijs bewezen wordt als stelling 20 van dit deel. Maar de denkbeelden van de aandoeningen des ligchaams zijn in den menschenlijken geest (volgens stell. 12 van dit deel), dat is (volgens bijst. stell. 11 van dit deel) in God, voorzoover hij de wezenheid van den menschenlijken geest daarstelt. Derhalve zullen de denkbeelden van deze denkbeelden in God zijn, voorzoover hij de kennis of het denkbeeld van den menschenlijken geest heeft, dat is (volgens stell. 21 van dit deel) in den menschenlijken geest zelven, die daarom niet alleen de aandoeningen des ligchaams, maar ook de denkbeelden daarvan waarneemt; w.t.b.w.

Stelling XXXIII. De menschenlijke geest kent zich zelven niet dan voorzoover hij de denkbeelden der aandoeningen van het ligchaam waarneemt.

Bewijs. Het denkbeeld of de kennis van den geest volgt (volgens stell. 20 van dit deel) in God op dezelfde wijs en wordt op dezelfde wijs tot God teruggebracht als het denkbeeld of de kennis des ligchaams. Doch

pagina 122 [wiki] - [mt-db]

omdat (volgens stell. 19 van dit deel) de menschenlijke geest het menschenlijk ligchaam zelf niet kent, dat is (volgens bijst. stell. 11 van dit deel) omdat de kennis van het menschenlijk ligchaam tot God niet wordt teruggebracht, voorzoover hij de natuur van den menschenlijken geest daarstelt; wordt derhalve ook de kennis van den geest niet op God teruggebracht, voorzoover hij de wezenheid van den menschenlijken geest daarstelt; en dus (volgens dezelfde bijstell. stell. 11 van dit deel) kent de menschenlijke geest in zooverre zichzelf niet. Verder sluiten de denkbeelden der aandoeningen, waarmede het ligchaam wordt aangedaan de natuur van het menschenlijk ligchaam zelf in (volgens stell. 17 van dit deel), dat is (volgens stell. 19 van dit deel) zij komen met de natuur van den geest overeen. Daarom zal de kennis van deze denkbeelden noodzakelijk de kennis van den geest insluiten. Maar (volgens de vorige stell.) de kennis van deze denkbeelden is in den menschenlijken geest zelven. Dus kent de menschenlijke geest alleen inzooverre zichzelf; w.t.b.w.

Stelling XXIV. De menschenlijke geest sluit geene volledige kennis in van de deelen, die het menschenlijke ligchaam daarstellen.

Bewijs. De deelen, die het menschenlijk ligchaam zamenstellen, behooren niet tot

aantal woorden: 196

aantal woorden: 229

pagina 123 [wiki] - [mt-db]

de wezenheid van het ligchaam zelf, behalve voorzoover zij hunne bewegingen op eene zekere bepaalde wijs aan elkander mededeelen (zie bep. na bijst. hulpstell. 3), en niet voorzoover zij als enkelwezens zonder betrekking op het menschenlijke ligchaam kunnen beschouwd worden. Want de deelen van het menschenlijke ligchaam zijn (volgens vereischte 1) zeer zamengestelde enkelwezens, wier deelen (volgens hulpstell. 4) van het menschenlijke ligchaam terwijl zijne natuur en werkelijk bestaan geheel behouden blijven, kunnen afgescheiden worden en hunne bewegingen (zie o.k.w. 2 na hulpstel. 3) aan andere lichamen op eene andere wijs mede deelen. Derhalve zal (volgens stell. 3 van dit deel) het denkbeeld of de kennis van elk deel in God zijn, en wel (volgens stell. 9 van dit deel) voorzoover hij beschouwd wordt als aangedaan met een ander denkbeeld van een enkel ding, welk enkel ding in de volgorde der natuur aan dat deel voorafgaat (volgens stell. 7 van dit deel). Ditzelfde is daarenboven ook van elk deel van het enkelwezen, dat het menschenlijk ligchaam zamenstelt, te zeggen. Derhalve is de kennis van elk deel, dat het menschenlijke ligchaam zamenstelt, in God voorzoover hij met zeer vele denkbeelden van dingen is aangedaan, en niet voorzoover hij alleen het denkbeeld van

aantal woorden: 201

pagina 124 [wiki] - [mt-db]

het menschenlijk ligchaam heeft, dat is (volgens stell. 13 van dit deel) het denkbeeld, dat de natuur van den menschenlijken geest daarstelt. En derhalve (volgens bijst. stell. 11 van dit deel) sluit de menschenlijke geest geene volledige kennis in van de deelen, die het menschenlijke ligchaam zamenstellen; w.t.b.w.

Stelling XXI. Het denkbeeld van eenige aandoening des menschenlijken lichaams sluit geene volledige kennis van het uitwendige ligchaam in.

Bewijs. Wij hebben aangetoond, dat het denkbeeld eener aandoening van het menschenlijk ligchaam in zooverre de natuur van het uitwendige ligchaam insluit (zie stell. 16 van dit deel), als het uitwendige ligchaam het menschenlijke ligchaam zelf op eenigerlei wijs bepaalt. Maar voorzoover het uitwendige ligchaam een enkelwezen is, dat op het menschenlijke ligchaam geene betrekking heeft, is zijn denkbeeld of zijne kennis in God (volgens stell. 9 van dit deel), voorzoover God beschouwd wordt als aangedaan met het denkbeeld van een ander ding, hetwelk (volgens stell. 7 van dit deel) van natuur aan het uitwendige ligchaam zelf voorafgaat. Derhalve is er geene volledige kennis van het uitwendige ligchaam in God, voorzoover hij het denkbeeld van de aandoening van het menschenlijke ligchaam heeft, of het denkbeeld

aantal woorden: 192

pagina 125 [wiki] - [mt-db]

eener aandoening des menschenlijken lichaams sluit geene volledige kennis van het uitwendige ligchaam in; w.t.b.w.

Stelling XXVI. De menschenlijke geest neemt geen uitwendig ligchaam als werkelijk bestaand waar dan door de denkbeelden der aandoeningen van zijn ligchaam.

Bewijs. Indien de menschenlijke geest door een uitwendig ligchaam volstrekt niet is aangedaan, dan is dus ook (volgens stell. 7 van dit deel) het denkbeeld van het menschenlijk ligchaam, dat is (volgens stell. 13 van dit deel) de menschenlijke geest door het denkbeeld van het bestaan van dat ligchaam op geenerlei wijs aangedaan, of neemt het bestaan van dat uitwendige ligchaam op geenerlei wijs waar. Maar voorzoover het menschenlijk ligchaam door eenig uitwendig ligchaam op eenigerlei wijs wordt aangedaan, inzooverre (volgens stell. 16 van dit deel met de bijstell.) neemt hij het uitwendige ligchaam waar; w.t.b.w.

Bijstelling. Voor zoover de menschenlijke geest zich een uitwendig ligchaam verbeeldt, in zooverre heeft hij daarvan geene volledige kennis.

Bewijs. Wanneer de menschenlijke geest met behulp van de denkbeelden der aandoeningen van zijn ligchaam de uitwendige lichamen beschouwt, dan zeggen wij dat hij zich verbeeldt (zie de aanmerking op stell. 17 van dit deel), en de geest kan zich op geene andere wijs (volgens de vorige

aantal woorden: 199

pagina 126 [wiki] - [mt-db]

stell.) de uitwendige lichamen als werkelijk bestaande verbeelden. En daarom (volgens stell. 25 van dit deel) voorzoover de menselijke geest zich de uitwendige lichamen verbeeldt, heeft hij daarvan geene volledige kennis; w.t.b.w.

Stelling XXVII. Het denkbeeld van eenige aandoening van het menselijke ligchaam sluit geene volledige kennis van het menselijke ligchaam zelf in.

Bewijs. Ieder denkbeeld van eenige aandoening van het menselijke ligchaam sluit insooverre de natuur van het menselijke ligchaam in, als het menselijke ligchaam als op eene bepaalde wijs aangedaan beschouwd wordt (zie stell. 16 van dit deel). Maar voorzoover het menselijke ligchaam een enkelwezen is, dat op vele andere wijzen kan aangedaan worden, is zijn denkbeeld enz. Zie het bewijs van stell. 25 van dit deel.

Stelling XXVIII. De denkbeelden der aandoeningen van het menselijk ligchaam, voorzoover zij alleen betrekking hebben op den menselijken geest, zijn niet helder en duidelijk maar verward.

Bewijs. Want de denkbeelden der aandoeningen van het menselijk ligchaam

aantal woorden: 155

pagina 127 [wiki] - [mt-db]

sluiten zoowel de natuur der uitwendige lichamen in als die van het menselijke ligchaam zelf (volgens stell. 16 van dit deel); en moeten niet alleen de natuur van het menselijke ligchaam maar ook van zijn deelen insluiten. Want de aandoeningen zijn wijzen (volgens stell. 3), waarop de deelen van het menselijke ligchaam, en bij gevolg het geheele ligchaam wordt aangedaan. Maar (volgens stell. 24 en 25 van dit deel) de volledige kennis der uitwendige lichamen, als ook van de deelen, die het menselijk ligchaam zamenstellen, is niet in God, voorzoover hij als met den menselijken geest maar als met die denkbeelden aangedaan beschouwd wordt. Dus zijn deze denkbeelden der aandoeningen, voor zover zij alleen tot de geest worden teruggebragt, zooveel als gevolgtrekkingen zonder grondstellingen, dat is (gelijk van zelfs spreekt) verwarde denkbeelden; w.t.b.w.

Aanmerking. Op dezelfde wijs wordt bewezen, dat het denkbeeld, dat de natuur van den menselijken geest daarstelt, niet helder en duidelijk is, en evenmin het denkbeeld van den menselijken geest en de denkbeelden der denkbeelden van de aandoeningen der menselijken ligchaams, voorzoover zij allen tot de

aantal woorden: 179

pagina 128 [wiki] - [mt-db]

geest worden teruggebragt, wat ieder gemakkelijk kan inzien.

Stelling XXIX. Het denkbeeld van het denkbeeld van eenige aandoening van het menselijke ligchaam sluit geene volledige kennis in van den menselijken geest.

Bewijs. Want het denkbeeld eener aandoening van het menselijke ligchaam sluit (volgens stell. 27 van dit deel) geene volledige kennis in van het ligchaam zelf, of drukt zijne natuur niet volledig uit, dat is (volgens stell. 13 van dit deel) het komt niet volledig met de natuur van den geest overeen. Dus drukt (volgens o.k.w. 6 deel I) het denkbeeld van dit denkbeeld de natuur van den menselijken geest niet volledig uit, of sluit geene volledige kennis daarvan in; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat de menselijke geest, zoo dikwijls als hij de dingen volgens de gewone volgorde der natuur waarneemt, noch van zichzelf, noch van zijn ligchaam eene volledige, maar slechts eene verwarde en gebrekkige kennis heeft. Want de geest kent zichzelf niet, dan voorzoover hij de denkbeelden der aandoeningen van zijn ligchaam waarneemt (volgens stell. 23 van dit deel). Zijn ligchaam echter neemt hij (volgens stell. 19 van dit deel) niet waar, dan door de denkbeelden der aandoeningen zelve, waardoor hij ook alleen (volgens stell. 26 van dit deel) de uitwendige lichamen waarneemt. En dus voorzoover hij die heeft,

aantal woorden: 211

pagina 129 [wiki] - [mt-db]

heeft hij noch van zich zelven (volgens stell. 29 van dit deel) noch van zijn ligchaam (volgens stell. 27 van dit deel) noch van de uitwendige lichamen (volgens stell. 25 van dit deel) eene volledige kennis, maar alleen (volgens stell. 28 van dit deel met de aanm.) eene gebrekkige en verwarde; w.t.b.w.

Aanmerking. Ik zeg uitdrukkelijk, dat de geest noch van zich zelven, noch van zijn ligchaam, noch van de uitwendige lichamen eene volledige maar slechts eene verwarde kennis heeft, zoo dikwijls als hij de dingen volgens de gewone volgorde der natuur waarneemt, dat is, zoo dikwijls als hij van buiten, namelijk door den toevalligen zamenloop der dingen, bepaald wordt om dit of dat te beschouwen, en niet, zoo dikwijls als hij inwendig, namelijk daardoor dat hij verscheidene dingen te gelijk beschouwt, bepaald wordt, om hunne overeenkomsten, verschillen en tegenstrijdigheden te begrijpen. Want zoo dikwijls als hij op deze of eene andere wijs inwendig bepaald wordt, beschouwt hij de dingen helder en duidelijk, gelijk ik beneden zal aantoonen.

Stelling XXX. Wij kunnen van de voortduring van ons ligchaam niet anders dan eene zeer onvolledige kennis hebben.

Bewijs. De voortduring van ons ligchaam is niet afhankelijk van zijne wezenheid (volgens

aantal woorden: 199

pagina 130 [wiki] - [mt-db]

o.k.w. 1 van dit deel), en ook niet van de volstreckte natuur van God (volgens stell. 21 deel I); maar (volgens stell. 28 deel I) wordt het tot bestaan en werken bepaald door zoodanige oorzaken, welke ook door andere tot bestaan en werken op eene zekere en bepaalde wijs bepaald zijn, en deze wederom door andere, en zóó tot in het oneindige. De voortduring van ons ligchaam is dus afhankelijk van den algemeenen zamenhang der natuur en de inrigting der dingen. Hoe echter de dingen zijn ingerigt, daarvan is eene volledige kennis in God, voorzoover hij de denkbeelden van hen allen, en niet voorzoover hij alleen het denkbeeld van het menschelijk ligchaam heeft (volgens bijstell. stell. 9 van dit deel). Derhalve is de kennis der voortduring van ons ligchaam in God zeer onvolledig, voorzoover hij slechts beschouwd wordt de natuur van den menschelijken geest daar te stellen, dat is (volgens bijstell. stell. 11 van dit deel) deze kennis is in onzen geest zeer onvolledig; w.t.b.w.

Stelling XXI. Wij kunnen van de voortduring der enkele dingen, die buiten ons zijn, geene dan eene zeer onvolledige kennis hebben.

Bewijs. Ieder enkel ding toch moet, evenals het menschelijk ligchaam, door een ander enkel ding bepaald worden, om op eene zekere en bepaalde

aantal woorden: 209

pagina 131 [wiki] - [mt-db]

wijs te bestaan en te werken; en dit wederom door een ander, en zóó in het oneindige (volgens stell. 20 deel I). Daar wij echter uit deze algemeene hoedanigheid der enkele dingen in de vorige stelling bewezen hebben, dat wij van de voortduring van ons ligchaam niet anders dan eene zeer onvolledige kennis hebben; zoo zal dus ditzelfde omtrent de voortduring der enkele dingen moeten besloten worden, namelijk dat wij daarvan slechts eene zeer onvolledige kennis kunnen hebben; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat alle enkele dingen toevallig en vergankelijk zijn. Want van hunne voortduring kunnen wij geene volledige kennis hebben (volgens de vorige stell.), en dit is het, wat wij onder de toevalligheid en de vergankelijkheid der dingen moeten verstaan. Zie aanm. 1 stell. 33 deel I. Want (volgens stell. 29 deel I) bestaat er buitendien geene toevalligheid.

Stelling XXXII. Alle denkbeelden zijn, voorzoover zij tot God teruggebracht worden, waar.

Bewijs. Want alle denkbeelden, die in God zijn, komen (volgens bijstell. stell. 7 van dit deel) met het door hen gedachte volmaakt overeen, en dus (volgens o.k.w. 6 deel I) zijn allen waar; w.t.b.w.

Stelling XXXIII. Er bestaat niets stelligs

aantal woorden: 190

pagina 132 [wiki] - [mt-db]

in de denkbeelden, om hetwelk zij valsch genoemd worden.

Bewijs. Indien gij het ontkent, denk dan, als het mogelijk is, eene stellige wijs van denken, die het werkelijk bestaan van dwaling of valscheit daarstelt. Deze wijs van denken kan niet in God zijn (volgens de vorige stell.); doch buiten God kan die niet bestaan noch gedacht worden (volgens stell. 15 deel I). En dus kan er in de denkbeelden niets stelligs bestaan, om hetwelk zij valsch genoemd worden; w.t.b.w.

Stelling XXXIV. Elk denkbeeld, dat in ons volstrekt of volledig en volkomen is, is waar.

Bewijs. Wanneer wij zeggen, dat in ons een volledig en volkomen denkbeeld bestaat, dan zeggen wij niets anders (volgens bijstell. stell. 11 van dit deel) dan dat in God, voorzoover hij de waarheid van onzen geest daarstelt, een volledig en volkomen denkbeeld bestaat, en bij gevolg (volgens stell. 32 van dit deel) zeggen wij niets anders, dan dat zoodanig een denkbeeld waar is; w.t.b.w.

Stelling XXXV. De dwaling bestaat in het gemis van kennis, hetwelk de onvolledige of gebrekkige en verwarde denkbeelden insluiten.

Bewijs. In de denkbeelden is niets stelligs, dat het werkelijke bestaan der dwaling daarstelt (volgens stell. 33 van dit deel).

aantal woorden: 197

pagina 133 [wiki] - [mt-db]

Maar de dwaling kan niet in volstrekt gemis bestaan (want men zegt, dat de geesten niet de lichamen dwalen), en ook niet in de volstreckte onwetendheid, want er is onderscheid tusschen niet weten en dwalen. Dus bestaat zij in het gemis van kennis, dat de onvolledige kennis der dingen of de onvolledige en verwarde begrippen insluiten; w.t.b.w.

Aanmerking. In de aanmerking stell. 17 van dit deel heb ik aangetoond, hoe de dwaling in het gebrek aan kennis bestaat. Doch tot nauwkeuriger verklaring hiervan zal ik een voorbeeld geven. De menschen namelijk dwalen, omdat zij meenen, dat zij vrij zijn; welke meening alleen daarin bestaat, dat zij zich van hunne daden bewust zijn en onbekend met de oorzaken, waardoor zij bepaald worden. Dit is dus hun denkbeeld van vrijheid, dat zij van hunne daden geene oorzaak kennen. Want wat zij zeggen, dat de menselijke daden van den wil afhangen, zijn woorden, waarvan zij geen denkbeeld hebben. Want wat de wil is, en hoe hij het ligchaam beweegt weet niemand; die iets anders beweren verdichten zitplaatsen en woningen des geestes, of brengen gelach of walging te weeg. Wanneer wij alzoo de zon aanschouwen, verbeelden

aantal woorden: 192

pagina 134 [wiki] - [mt-db]

wij ons, dat zij omtrent tweehonderd voeten van ons verwijderd is; en deze dwaling bestaat niet alleen in die verbeelding, maar daarin, dat terwijl wij ons haar aldus verbeelden, wij haren waren afstand en de oorzaak dier verbeelding niet weten. Want al vernemen wij naderhand, dat zij meer dan zeshonderdmaal de lengte van de as der aarde van ons verwijderd is, toch verbeelden wij ons niettemin, dat zij dicht bij is; want wij verbeelden ons de zon niet als zoo nabij, omdat wij haren waren afstand niet kennen, maar daarom, dewijl de aandoening van ons ligchaam de wezenheid der zon insluit, voorzoover het ligchaam zelf daardoor wordt aangedaan.

Stelling XXXVI. De onvolledige en verwarde denkbeelden volgen met dezelfde noodzakelijkheid als de volledige of heldere en duidelijke denkbeelden.

Bewijs. Alle denkbeelden zijn in God (volgens stell. 15 deel I) en voorzoover zij tot God worden teruggebracht zijn zij waar (volgens stell. 12 van dit deel) en (volgens bijst. stell. 7 van dit deel) volledig; en dus zijn er geene onvolledig noch verward, dan inzooverre als zij tot iemands bijzonderen geest worden teruggebracht.

aantal woorden: 181

pagina 135 [wiki] - [mt-db]

Zie hierover stell. 24 en 28 van dit deel. Derhalve volgen allen, zoowel de volledige als de onvolledige, met dezelfde noodzakelijkheid (volgens bijstell. stell. 6 van dit deel); w.t.b.w.

Stelling XXXVII. Wat aan allen gemeen (zie hier over boven hulpstell. 2), en wat evenzeer in het deel als in het geheel is, stelt de wezenheid van geen enkel ding daar.

Bewijs. Indien gij het ontkent, denk dan als het mogelijk is, dat dit de wezenheid van eenig enkel ding daarstelt, namelijk de wezenheid van B. Derhalve (volgens bep. 2 van dit deel) zal dit zonder B niet kunnen zijn noch gedacht worden. Dit is echter tegen de onderstelling. Dus behoort dit niet tot de wezenheid van B; en stelt ook de wezenheid van geen ander enkel ding daar; w.t.b.w.

Stelling XXXVIII. Wat aan allen gemeen en wat evenzeer in het deel als in het geheel is kan niet anders dan volledig gedacht worden.

Bewijs. A zij iets, hetwelk aan alle lichamen gemeen, en evenzeer in het deel van elk ligchaam als in het geheel is. Nu beweer ik, dat A niet anders dan volledig kan gedacht worden. Want zijn denkbeeld zal (volgens bijst. stell. 7 van dit deel) noodzakelijk in God volledig zijn, zoowel voorzoover hij het denkbeeld van het menschenlijke ligchaam als voorzoover hij de denkbeelden van deszelfs aandoeningen heeft maar (volgens

aantal woorden: 223

pagina 136 [wiki] - [mt-db]

stell. 16, 25 en 27 van dit deel) zoowel de natuur van het menschenlijke ligchaam als die van de uitwendige lichamen gedeeltelijk insluiten, dat is (volgens stell. 12 en 13 van dit deel) dit denkbeeld zal noodzakelijk in God volledig zijn, voorzoover hij de natuur van het menschenlijk ligchaam daarstelt, of voorzoover hij denkbeelden heeft, die in den menschenlijken geest zijn. De menschenlijke geest neemt dus (volgens bijstell. stell. 11 van dit deel) A noodzakelijk volledig waar, en dat wel evenzeer voorzoover hij zichzelf, als voorzoover hij zijn ligchaam of eenig uitwendig ligchaam waarneemt; en A kan op geene andere wijs gedacht worden; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat er eenige denkbeelden of begrippen bestaan, die aan alle menschen gemeen zijn. Want (volgens hulpstelling 2) komen alle lichamen in eenige punten overeen, welke (volgens de vorige stell.) door allen volledig of helder en duidelijk moeten waargenomen worden.

Stelling XXXIX. Wat aan het menschenlijke ligchaam en eenige uitwendige lichamen, waardoor het menschenlijke ligchaam gewoonlijk wordt aangedaan, en in ieder deel daarvan even als in het geheel, gemeen en eigen is, daarvan zal ook in den geest een volledig denkbeeld wezen.

Bewijs. A zij dat, hetwelk aan het menschenlijke

aantal woorden: 196

pagina 137 [wiki] - [mt-db]

ligchaam en eenige uitwendige lichamen gemeen en eigen is, en hetwelk evenzeer in het menschenlijk ligchaam als in dezelfde uitwendige lichamen, en eindelijk hetwelk evenzeer in een deel van eenig uitwendig ligchaam als in het geheel is. Nu zal van A zelf in God een volledig denkbeeld bestaan (volg. bijstell. stell. 7 van dit deel) zoowel voorzoover hij het denkbeeld van het menschenlijk ligchaam heeft als de denkbeelden der gestelde uitwendige lichamen. Nu stelle men, dat het menschenlijke ligchaam door een uitwendig ligchaam wordt aangedaan door middel van datgene wat het hiermede gemeen heeft, dat is, door middel van A. Het denkbeeld van deze aandoening zal de hoedanigheid A insluiten (volgens stell. 16 van dit deel), en dus (volgens dezelfde bijstell. stell. 7 van dit deel) zal het denkbeeld van deze aandoening, voorzoover zij de hoedanigheid A insluit, in God volledig zijn, voorzoover hij door het denkbeeld van het menschenlijke ligchaam is aangedaan, dat is (volgens stell. 1 van dit deel) voorzoover hij de natuur van de menschenlijken geest daarstelt. En dus is (volgens bijstell. stell. 11 van dit deel) dit denkbeeld ook in den menschenlijken geest volledig; w.t.b.w.

Bijstelling. Hieruit volgt, dat de geest des te meer volledig kan waarnemen, naarmate

aantal woorden: 202

pagina 138 [wiki] - [mt-db]

zijn ligchaam meer met andere lichamen gemeen heeft.

Stelling XL. Alle denkbeelden in den geest, die uit denkbeelden volgen, welke in hem volledig zijn, zijn ook volledig.

Bewijs. Dit blijkt. Want wanneer wij zeggen, dat in den menschelijken geest een denkbeeld volgt uit denkbeelden, die in hem volledig zijn, dan zeggen wij niet anders (volgens bijstell. stell. 11 van dit deel) dan dat er in het goddelijk verstand zelf een denkbeeld bestaat, waarvan God de oorzaak is, niet voorzoover hij oneindig is, noch voorzoover hij met de denkbeelden van zeer vele enkele dingen is aangedaan; maar voorzoover hij alleen de wezenheid van den menschelijken geest daarstelt.

Aanmerking I. Hiermede heb ik de oorzaak der begrippen, die algemene genoemd worden en die de grondslag van onze redenering zijn, verklaard. Doch er bestaan andere oorzaken van eenige onmiddelijk klaarblijkelijke waarheden of begrippen, die het van belang zou zijn volgens deze onze redeneerwijze te verklaren. Want hieruit zou blijken, welke begrippen nuttiger dan andere, welke nauwelijks van eenig gebruik zijn; verder welke algemeen zijn en welke alleen voor hen, die niet aan vooroordeelen lijden, helder en duidelijk, en eindelijk welke ongegrond zijn. Verder zou aan het licht komen, waaruit

aantal woorden: 196

pagina 139 [wiki] - [mt-db]

die begrippen, welke men volgende noemen dus ook de onmiddelijke klaarblijkelijke waarheden, die daarop gegrond zijn, zijn ontstaan, en nog meer, dat is hierover eens heb nagevorsch. Doch dewijl ik dit voor eene andere verhandeling (*) bestemd heb, en ook om door de al te groote uitgebreidheid van dit onderwerp geen tegenzin te verwekken, heb ik besloten zulks hier na te laten. Om evenwel niets van datgene over te slaan, wat nodig is te weten, zal ik kortelijk de oorzaken opgeven, waaruit de zoogenaamde bovennatuurlijke benamingen, als wezen, zaak, iets hunner oorsprong genomen hebben. Deze benamingen ontstaan daaruit, dewijl namelijk het menschelijk ligchaam, daar het beperkt is, slechts een bepaald getal beelden (wat een beeld is heb ik in aanm. stell. 17 van dit deel verklaard) te gelijk duidelijk in zich kan vormen en bevatten; en indien dit wordt te buiten gegaan, dan zullen deze beelden beginnen verward te worden, en indien dit getal beelden, hetwelk het ligchaam te gelijk duidelijk in zich kan vormen, verre wordt overschreden, dan zullen zij allen geheel onder elkander verward worden. Daar dit zoo is, blijkt het uit bijstell. stell. 17 en stell. 18 van dit deel, dat de menschelijke geest zich zooveel lichamen te gelijk duidelijk zal kunnen verbeelden, als er in zijn ligchaam te gelijk beelden kunnen gevormd worden

(*) De onvoltooide verhandeling over het verbeteren van het verstand.

aantal woorden: 226

pagina 140 [wiki] - [mt-db]

Doch als de beelden in het ligchaam geheel verward worden, zal de geest zich ook alle lichamen verward, zonder eenig onderscheid verbeelden en als onder ééne eigenschap zamenvatten, namelijk onder de eigenschap van wezen, ding enz. Dit kan ook daaruit afgeleid worden, omdat de beelden niet altijd even helder zijn, en uit andere hiermede overeenkomende oorzaken, die het niet noodig is hier te verklaren; want tot het doel, waarnaar wij streven, is het genoeg en maar ééne te beschouwen. Allen toch komen hierop neder, dat deze benamingen hoogst verwarde denkbeelden beteekenen. Vervolgens zijn uit dergelijke oorzaken die zoogenaamde algemeene begrippen, als mensch, paard, hond enz. ontstaan. Namelijk omdat in het menschelijke ligchaam zooveel beelden, b.v. van menschen, te gelijk gevormd worden, dat zij de kracht der verbeelding wel of niet geheel, maar toch in zooverre te boven gaan, dat de geest zich de kleine verscheidenheden der enkelen (namelijk ieders kleur, grootte enz) en hun bepaald getal niet kan verbeelden, en zien alleen dat, waarin allen, voorzoover het ligchaam er door wordt aangedaan, overeenkomen duidelijk verbeeldt; want daardoor is het ligchaam, namelijk vooral door ieder enkel ding, aangedaan, en dit drukt hij uit met het woord, mensch, en dit verklaart hij van eene oneindige

aantal woorden: 203

pagina 141 [wiki] - [mt-db]

menigte enkele dingen. Want van de enkele dingen kan hij zich, zooals wij gezegd hebben, geen bepaald getal verbeelden. Doch men moet opmerken, dat deze begrippen niet door allen op dezelfde wijs gevormd worden, maar bij ieder verschillend zijn naar evenredigheid van datgene, waardoor het ligchaam het meest is aangedaan, en hetwelk de geest zich met het meeste gemak voorstelt of herinnert. Bij voorbeeld zij, die meermalen met bewondering de gestalte van den mensch beschouwd hebben, denken bij den naam van mensch aan een dier van opgerigte gestalte; doch die gewoon zijn iets anders te beschouwen, zullen een ander algemeen beeld van een mensch vormen, namelijk, dat de mensch een lagchend, een tweebeenig, een ongevelegeld, een redelijk dier is; en zóó zal ieder van de overige dingen naar de stemming zijns ligchaams algemeene beelden vormen. Dus is het geen wonder, dat onder de wijsgeeren, die de natuurlijke dingen alleen door middel van de beelden de dingen hebben willen verklaren, zooveel twisten ontstaan zijn.

aantal woorden: 163

pagina 142 [wiki] - [mt-db]

Aanmerking II. Uit al het boven gezegde blijkt duidelijk, dat wij veel waarnemen en algemeene begrippen vormen 1. uit enkele dingen, die ons door de zinnen gebrekkig, verward en zonder verstandigen zamenhang zijn medegedeeld (zie bijstell. stell. 29 van dit deel), en daarom heb ik mij gewend zulke waarnemingen kennis uit losse ondervinding te noemen. 2. Uit teekens, b.v. daaruit, dat als wij sommige woorden gehoord of gelezen hebben, wij ons de dingen herinneren, en daarvan eenige denkbeelden vormen gelijk aan die, door behulp waarvan wij ons de dingen verbeelden. Zie aanmerk. stell. 18 van dit deel. Deze beide wijzen om de dingen te beschouwen zal ik in 't vervolg kennis van de eerste soort, meening of verbeelding noemen. 3. Eindelijk daaruit, dat wij algemeene begrippen en volledige denkbeelden van de eigenschappen der dingen hebben. Zie bijstell. stell. 38 en 39 met de bijstell. en stell. 40 van dit deel. En deze soort zal ik rede en kennis van de tweede soort noemen. Behalve deze twee soorten van kennis bestaat er, gelijk ik in het vervolg zal aantoonen, eene andere derde, die wij aanschouwelijke wetenschap zullen noemen. En deze soort van kennis gaat van een volledig denkbeeld van de werkelijke wezenheid van eenige eigenschappen

aantal woorden: 204

pagina 143 [wiki] - [mt-db]

Gods over tot de volledige kennis van de wezenheid der dingen. Dit alles zal ik met het voorbeeld van één ding verklaren. Er zijn b.v. drie getallen gegeven, waarbij een vierde moet gezocht worden, dat tot het derde in dezelfde verhouding staat als het tweede tot het eerste. Nu aarzelen de kooplieden niet het tweede met het derde te vermenigvuldigen en het product door het eerste te deelen; omdat zij namelijk nog niet vergeten zijn wat zij van hunnen meester zonder eenig bewijs gehoord hebben, of omdat zij dit dikwijls in de eenvoudigste getallen hebben ondervonden, of op grond van het bewijs van stell. 19 boek 7 der grondbeginselen van Euclides, namelijk op grond van de eerste algemeene eigenschap der evenredigheden. In de eenvoudigste getallen echter is niets van dit alles noodig. Wanneer b.v. de getallen 1, 2, 3 gegeven zijn, dan ziet een iegelijk, dat 6 het vierde evenredige getal is, en dit veel duidelijker, omdat wij uit de verhouding zelve, die wij met éénen blik zien dat het eerste tot het tweede heeft, tot het vierde zelf besluiten.

Stelling XLI. De kennis van de eerste soort is de eenige oorzaak van dwaling, die van de tweede en derde soort is noodzakelijk waar.

Bewijs. Wij hebben in de voorgaande aanmerk. gezegd, dat tot de kennis van de eerste soort al die denkbeelden behooren, die onvolledig en verward zijn; en dus

aantal woorden: 231

pagina 144 [wiki] - [mt-db]

is (volgens stell. 35 van dit deel) deze kennis de eenige oorzaak van dwaling. Verder hebben wij gezegd, dat tot de kennis van de tweede en derde soort die begrippen behooren, welke volledig zijn; en dus (volgens stell. 34 van dit deel) is zij noodzakelijk waar; w.t.b.w.

Stelling XLII. De kennis van de tweede en derde, niet die van de eerste soort leert ons het ware van het valsche te onderscheiden.

Bewijs. Deze stelling blijkt van zelfs. Want hij, die tusschen het ware en het valsche weet te onderscheiden, moet een volledig denkbeeld van het ware en het valsche hebben, dat is (volgens aanmerk. 2 stell. 40 van dit deel) het ware en het valsche volgens de tweede of derde soort van kennis kennen.

Stelling XLIII. Die een waar denkbeeld heeft, weet tevens dat hij een waar denkbeeld heeft, en kan aan de waarheid daarvan niet twijfelen.

Bewijs. Een waar denkbeeld in ons is zulk een, dat in God, voorzoover hij door de natuur van den menschelijken geest geopenbaard wordt, volledig is (volg. bijstell. stell. 11 van dit deel). Stellen wij derhalve, dat er in God, voorzoover hij door de natuur van den menschelijken geest geopenbaard wordt, een volledig denkbeeld A is. Van dit denkbeeld moet noodzakelijk ook in God een denkbeeld bestaan, hetwelk tot God dezelfde betrekking heeft, als het denkbeeld

aantal woorden: 222

pagina 145 [wiki] - [mt-db]

A (volgens stell. 20 van dit deel, waarvan het bewijs algemeen is). Maar het denkbeeld A wordt verondersteld tot God in betrekking te staan, voorzoover hij door de natuur van den menschelijken geest geopenbaard wordt; dus moet ook het denkbeeld van het denkbeeld van A op dezelfde wijs tot God in betrekking gebragt worden, dat is (volgens dezelfde bijstell. van stell. 11 van dit deel) dit volledig denkbeeld van het denkbeeld van A zal in den geest zelven zijn die het volledige denkbeeld A heeft, en dus, die een volledig denkbeeld heeft of (volgens stell. 34 van dit deel) die een ding naar waarheid kent, moet tevens eene volledig denkbeeld of ware kennis van zijne kennis hebben, dat is (gelijk van zelfs spreekt) hij moet tevens zeker zijn; w.t.b.w.

Aanmerking. In aanmerking stell. 21 van dit deel heb ik verklaard, wat een denkbeeld van een denkbeeld is. Doch men merke op, dat de vorige stelling op zichzelfe duidelijk genoeg is. Want die een waar denkbeeld heeft, weet dat een waar denkbeeld de hoogste zekerheid insluit. Want een waar denkbeeld te hebben beteekent niets anders dan een ding volkomen of opperbest te kennen; en voorwaar niemand kan hieraan twijfelen, tenzij hij meent, dat een denkbeeld iets stoms, als 't ware eene tekening op een papier, en niet

aantal woorden: 216

pagina 146 [wiki] - [mt-db]

eene wijziging van het denken is, namelijk het verstaan zelf. En eilieve! wie kan weten, dat hij iets begrijpt, tenzij hij het eerst begrijpt? dat is, wie kan weten, dat hij van iets zeker is, tenzij hij eerst daarvan zeker is? Verder, wat kan er duidelijker en zekerder bestaan dan een waar denkbeeld, dat de maatstaf zij der waarheid? Voorwaar gelijk het licht zichzelf en de duisternis openbaart, zoo is de waarheid de maatstaf van zichzelf en van de onwaarheid. En hiermede meen ik op deze vragen geantwoord te hebben; namelijk indien een waar denkbeeld alleen voorzoover men zeggen kan, dat het met de gedachte overeenkomt, heeft dan een waar denkbeeld geene werkelijkheid of volkomenheid boven een valsch (daar zij alleen door eene uiterlijke benaming onderscheiden worden), en heeft dan een mensch, die ware denkbeelden heeft, niets voor boven iemand, die alleen valsche heeft? Verder, van waar komt het, dat de menschen valsche denkbeelden hebben? En eindelijk, hoe kan iemand zeker weten, dat hij denkbeelden heeft, die met de gedachte voorwerpen overeenkomen? Op deze vragen, zeg ik, dat ik reeds meen geantwoord te hebben. Want wat het verschil tusschen een waar en een valsch denkbeeld aangaat, het blijkt

aantal woorden: 198

pagina 147 [wiki] - [mt-db]

uit stelling 39 van dit deel, dat het eerste tot het laatste staat als een wezen tot een onwezen; en de oorzaken der dwaling heb ik van stelling 19 tot stelling 35 met de aanmerking ten duidelijkste aangetoond. Hieruit blijkt ook, welk onderscheid er is tusschen iemand, die ware denkbeelden heeft en iemand, die niet dan valsche heeft. Wat eindelijk het laatste betreft, namelijk, hoe iemand weten kan, dat hij een denkbeeld heeft hetwelk met het gedachte overeenkomt zoo heb ik daar over meer dan genoeg aangetoond dat dit alleen daarvandaan komt dat hij een denkbeeld heeft, hetwelk met het gedachte overeenkomt, of omdat de waarheid haar eigen maatstaf is. Voeg hierbij, dat onze geest, voorzoover hij de dingen naar waarheid waarneemt, een deel is van het oneindige verstand Gods (volgens stell. 11 van dit deel); en dus is het even noodzakelijk dat de heldere en duidelijke denkbeelden van de geest waar zijn als de denkbeelden Gods.

Stelling XLIV. Het behoort tot de natuur der rede niet de dingen als toevallig maar als noodzakelijk te beschouwen.

Bewijs. Het behoort tot de natuur der rede de dingen naar waarheid waar te nemen (volgens stell. 41 van dit deel), namelijk

aantal woorden: 198

pagina 148 [wiki] - [mt-db]

(volgens o.k.w. 6 deel I) zooals zij op zichzelf zijn, dat is (volgens stell. 29 deel I) niet als toevallig maar als noodzakelijk; w.t.b.w.

Bijstelling 1. Hieruit volgt, dat het alleen van de verbeelding afhangt, dat wij de dingen zoowel ten aanzien van het verledene als van het toekomstige als toevallig beschouwen.

Aanmerking. Hoe dit geschiedt zal ik kortelijk ontvouwen. Wij hebben boven (stelling 17 van dit deel met de bijstelling) aangetoond, dat de geest, ofschoon de dingen niet bestaan, ze zich toch als tegenwoordig verbeeldt, tenzij er oorzaken bestaan, die hun tegenwoordig bestaan buiten sluiten. Verder hebben wij (stell. 18 van dit deel) aangetoond, dat, indien het menscheel ligchaam eens door twee uitwendige lichamen te gelijk is aangedaan, wanneer de geest zich naderhand één van beiden verbeeldt, hij zich terstond ook het andere zal herinneren, dat is, beide als bij zich tegenwoordig zal beschouwen, tenzij er oorzaken plaats hebben, die hun tegenwoordig bestaan buitensluiten. Verder twijfelt niemand, of wij ons ook den tijd verbeelden, namelijk daardoor, dat wij ons verbeelden, dat sommige lichamen trager of sneller dan andere of even snel bewogen worden. Stellen wij dus een kind, dat gisteren eerst vroeg in den morgen Petrus gezien heeft, vervolgens op den middag Paulus en 's avonds Simeon; en wederom heden 's morgens vroeg Petrus. Nu blijkt het uit stell. 18 van dit deel, dat zoodra als hij het morgenlicht

aantal woorden: 230

pagina 149 [wiki] - [mt-db]

ziet, hij dadelijk zich den omloop der zon door hetzelfde gedeelte des hemels als hij gisteren gezien heeft, of eenen geheelen dag, en te gelijk met den morgenstond Petrus, met het middaguur Paulus en met den avond Simeon zal verbeelden; dat is: hij zal zich het bestaan van Paulus en Simeon met betrekking tot de toekomst verbeelden; en daarentegen, indien hij des avonds Simeon ziet, zal hij Paulus en Petrus tot den verledenen tijd terugbrengen, namelijk door ze zich tegelijk met den verledenen tijd te verbeelden; en dit des te standvastiger, naarmate hij ze meermalen in dezelfde volgorde gezien heeft. Indien het somtijds gebeurt, dat hij op eenen anderen avond in plaats van Simeon Jacobus ziet, dan zal hij zich den volgende morgen tegelijk met den avond dan eens Simeon dan eens Jacobus maar niet beiden tezamen verbeelden. Want de onderstelling is, dat hij des avonds slechts één van beiden maar niet beiden te gelijk gezien heeft. Dus zal zijne verbeelding weifelen, en tegelijk met den avondtijd zal hij zich dan eens dezen dan weer genen verbeelden, dat is geen van beiden zeker; maar beiden zal hij als toevallig in de toekomst beschouwen. En deze weifeling der verbeelding zal dezelfde zijn, indien het eene verbeelding is van dingen, die wij op dezelfde wijs met betrekking tot het verledene

aantal woorden: 218

pagina 150 [wiki] - [mt-db]

of tegenwoordige beschouwen, en dus zullen wij de dingen zoowel met betrekking tot den tegenwoordigen tijd als tot het verledene of de toekomst als toevallig verbeelden.

Bijstelling II. Het behoort tot de natuur der rede de dingen onder eenen vorm der eeuwigheid waar te nemen.

Bewijs. Want het behoort tot de natuur der rede de dingen als noodzakelijk en niet als toevallig te beschouwen (volgens de vorige stelling). De noodzakelijkheid der dingen echter neemt zij (volgens stell. 41 van dit deel) naar waarheid, dat is (volgens o.k.w. 6 deel I) zooals zij op zichzelf is waar. Doch (volgens stell. 16 deel I) is deze noodzakelijkheid der dingen de noodzakelijkheid der eeuwige natuur van God zelve. Dus behoort het tot de natuur der rede de dingen onder deze vorm der eeuwigheid te beschouwen. Voeg hierbij, dat de grondstellingen der rede bestaan uit begrippen (volgens stell. 38 van dit deel) die datgene uitdrukken wat aan alle dingen gemeen is, en wat (volgens stell. 34 van dit deel) de wezenheid van geen enkelwezen uitdrukt; en wat daarom zonder enige betrekking op den tijd, maar onder eenen vorm der eeuwigheid moet gedacht worden; w.t.b.w.

Stelling XLV. Ieder denkbeeld van eenig ligchaam of van een enkel ding, dat werkelijk bestaat, sluit noodzakelijk

aantal woorden: 207

pagina 151 [wiki] - [mt-db]

de eeuwige en oneindige wezenheid Gods in.

Bewijs. Het denkbeeld van een enkel ding, dat werkelijk bestaat, sluit noodzakelijk zoowel de wezenheid als het bestaan van dat ding in (volgens bijstell. stell. 8 van dit deel). Doch de enkele dingen kunnen (volgens stell. 15 deel I) niet zonder God gedacht worden; maar omdat zij (volgens stell. 6 van dit deel) God tot oorzaak hebben, voorzoover hij onder de eigenschap beschouwd wordt, waarvan de dingen zelf wijzigingen zijn, moeten noodzakelijk hunne denkbeelden (volgens o.k.w. 4 deel I) het begrip zelf van die eigenschap, dat is (volgens bep. 6 deel I) de eeuwige en oneindige wezenheid Gods insluiten; w.t.b.w.

Aanmerking. Hier versta ik onder bestaan geen voortdoring, dat is het bestaan voorzoover het oppervlakkig en als eene soort van hoegrootheid beschouwd wordt. Want ik spreek over de natuur zelve van het bestaan, dat aan de enkele dingen wordt toegekend, omdat uit de eeuwige noodzakelijkheid der natuur van God oneindig veel op oneindig vele wijzen volgt. Zie stell. 16 deel I. Ik spreek, zeg ik, over het bestaan zelf der enkele dingen, voorzoover zij in God zijn. Want ofschoon ieder enkel ding door een ander enkel ding

aantal woorden: 194

pagina 152 [wiki] - [mt-db]

bepaald wordt, om op eene zekere wijs te bestaan, echter volgt de kracht, waarmede elk in het bestaan volhardt, uit de oneindige noodzakelijkheid der natuur van God. Zie hierover bijstell. stell. 29 deel I.

Stelling XLVI. De kennis der eeuwige en oneindige waarheid Gods, welke ieder denkbeeld insluit, is volledig en volmaakt.

Bewijs. Het bewijs van de vorige stelling is algemeen, en hetzij iets als een deel, hetzij het als een geheel beschouwd wordt, het denkbeeld daarvan zal, hetzij het dat van een geheel is, hetzij dat van een deel (volgens de vorige stell.), de eeuwige en oneindige wezenheid Gods insluiten. Weshalve datgene, wat de kennis geeft der eeuwige en oneindige wezenheid Gods, aan allen gemeen en evenzeer in het deel als in het geheel is; en dus (volgens stell. 38 van dit deel) zal deze kennis volledig zijn; w.t.b.w.

Stelling XLVII. De menschelijke geest heeft eene volledige kennis van de eeuwige en oneindige wezenheid Gods.

Bewijs. De menschelijke geest heeft denkbeelden (volgens stell. 22 van dit deel), (...) waarvan hij (volgens stell. 23 van dit deel) zich en zijn ligchaam (volgens stell. 19 van dit deel) en (volgens bijstell. stell. 16 en volgens stell. 17 van dit deel) de uitwendige lichamen als werkelijk bestaande leert kennen; en dus (volgens stell. 45 en 46 van dit deel) heeft hij volledige kennis

aantal woorden: 221

pagina 153 [wiki] - [mt-db]

van de eeuwige en oneindige wezenheid Gods. W.t.b.w.

Aanmerking. Hieruit zien wij, dat de eindige wezenheid en eeuwigheid Gods aan allen bekend zijn. Daar echter alles in God en door middel van God gedacht wordt zoo volgt, dat wij uit deze kennis zeer veel kunnen afleiden, hetwelk wij volledig kennen, en alzoo die derde soort van kennis vormen, waarover wij in aanmerk. 2 stell. 40 van dit deel gesproken hebben, en in wier voortreffelijkheid en nuttigheid wij in het vijfde deel gelegenheid zullen hebben te spreken. Dat echter de menschen geen even duidelijke kennis van God hebben als van de algemene begrippen komt daar vandaan, dewijl zij zich God niet evenals de lichamen kunnen verbeelden, dewijl zij den naam God verbonden hebben met de beelden der dingen, die zij gewoon zijn te zien, wat de menschen nauwelijks kunnen vermijden, dewijl zij aanhoudend door de uitwendige lichamen worden aangedaan. En voorzeker bestaan de meeste dwalingen alleen daarin dat wij namelijk de namen niet goed op de dingen toepassen. Want wanneer iemand zegt, dat de lijnen, die uit het middelpunt van eenen cirkel naar zijnen omtrek getrokken worden, ongelijk zijn, verstaat hij althans op dat oogenblik iets anders onder eenen cirkel dan den meetkundigen. Evenzo hebben de menschen wanneer zij in het rekenen dwalen, andere getallen in hunnen geest, andere op het papier.

aantal woorden: 221

pagina 154 [wiki] - [mt-db]

Indien men dus op hunnen geest let dan dwalen zij niet, maar toch schijnen zij te dwalen, omdat wij meenen, dat zij in hunnen geest de getallen hebben, die op het papier staan. Indien dit niet zoo was, dan zouden wij niet gelooven dat zij dwaalden; zooals ik niet geloofde dat iemand dwaalde, dien ik onlangs heb hooren roepen, dat zijn hof naar de hen van zijnen buurman gevlogen was, omdat ik namelijk meende genoegzaam te doorzien, wat hij bedoelde. En hieruit ontstaan de meeste twisten, namelijk doordien de menschen hunne gedachte niet goed uitdrukken, of omdat zij de gedachte van een ander verkeerd uitleggen. Want in waarheid terwijl zij elkaar het meest tegenspreken, denken zij óf hetzelfde óf verschillende dingen, zoodat hetgeen zij in anderen voor dwaling en ongerijmdheid houden zulks volstrekt niet is.

Stelling XLVIII. In den geest is geen volstreckte of vrije wil, maar de geest wordt tot het willen van dit of dat bepaald door eene oorzaak, welke ook door eene andere bepaald is, en deze wederom door eene andere, en zóó in het oneindige.

Bewijs. De geest is eene zekere en bepaalde wijziging van het denken (volgens stell. 11 van dit deel), en dus (volgens bijstell. 2 stell. 17 deel I) kan hij geen vrije oorzaak zijn van zijne handelingen, of geen volstrekt vermogen

aantal woorden: 219

pagina 155 [wiki] - [mt-db]

van willen en niet willen hebben; maar hij moet tot het willen van dit of dat (volgens stell. 28 deel I) bepaald worden door eene oorzaak, die ook door eene andere bepaald is, en deze wederom door eene andere, enz; w.t.b.w.

Aanmerking. Op dezelfde wijs wordt bewezen, dat in den geest geen volstrekt vermogen van verstaan, begeeren, beminnen enz. bestaat. Hieruit volgt, dat (...) en dergelijke vermogens óf geheel (...) óf niets anders zijn dan bovennatuurlijke (...) of algemeene wezens, die wij uit de bijzondere dingen plegen te vormen: zoodat verstand en wil tot dit en dat denkbeeld, tot deze en die wilsuiting dezelfde verhouding hebben als de steen tot deze en dien steen, of de mensch tot Petrus en Paulus. De oorzaak echter, waardoor de menschen zich voor vrij houden, hebben wij verklaard in het aanhangsel van het eerste deel. Doch voordat ik verder ga moet ik hier aanteekenen, dat ik (...) wil het vermogen om toe te stemmen (...) ontkennen maar niet de begeerte versta; ik versta, zeg ik, het vermogen (...) waardoor de geest toestemt of ontkent wat waar of valsch is, en niet de begeerte waardoor de geest de dingen (...) of verwerpt. Doch nadat wij hebben aangetoond, dat deze vermogens algemene begrippen zijn, die van de enkele dingen, waaruit wij ze vormen, niet onderscheiden worden, moet nu onderzocht worden, of de wilsuitingen iets (...)

aantal woorden: 239

pagina 156 [wiki] - [mt-db]

behalve de denkbeelden der dingen zelf. Er moet, zeg ik, onderzocht worden, of er in de geest eene andere toestemming of ontkenning bestaat behalve die, welke een denkbeeld, voorzoover het denkbeeld is, insluit, waarover men de volgende stelling, benevens de bep. 3 van dit deel nazie, opdat het denken niet onder prentverbeeldingen vervalte. Want met denkbeelden bedoel ik geene beelden zooals op den bodem van het oog, of, als men wil, midden in de hersenen gevormd worden, maar de begrippen van het denken.

Stelling XLIX. In den geest bestaat geene wilsuïting of toestemming en ontkenning behalve die, welke het denkbeeld voorzoover het denkbeeld is, insluit.

Bewijs. In den geest bestaat (volgens de vorige stell.) geen volstrekt vermogen om te willen en niet te willen, maar alleen bijzondere wilsuïtingen, namelijk deze en die toestemming, deze en die ontkenning. Denken wij dus eene bijzondere wilsuïting, namelijk de wijziging van het denken, waarmee de geest toestemt, dat de drie hoeken van een driehoek gelijk zijn aan twee rechte. Deze toestemming sluit het begrip of denkbeeld van den driehoek in, dat is, kan zonder het denkbeeld van den driehoek niet gedacht worden.

aantal woorden: 188

pagina 157 [wiki] - [mt-db]

Want het is hetzelfde indien ik zeg, dat A het begrip B moet insluiten, (...) dat A zonder B niet kan gedacht worden. Verder moet dit denkbeeld van eenen driehoek deze zelfde bevestiging insluiten, namelijk dat zijne drie hoeken gelijk zijn aan twee rechte. Daarom kan ook omgekeerd dit denkbeeld van driehoek zonder deze bevestiging niet bestaan noch gedacht worden; en dus (volgens bep. 2 van dit deel) behoort deze bevestiging tot de wezenheid van het denkbeeld van driehoek en is niet anders dan deze. En wat wij van deze wilsuïting gezegd hebben (daar wij die willekeurig hebben genomen) moet van elke wilsuïting gezegd worden, namelijk dat zij behalve het denkbeeld niets is; w.t.b.w.

Bijstelling. De wil en het verstand zijn één en hetzelfde.

Bewijs. De wil en het verstand zijn niets buiten de enkele wilsuïting en denkbeelden (volgens stell. 48 van dit deel en de aanm.). Maar een enkele wilsuïting en een denkbeeld zijn (volgens de vorige stell.) één en hetzelfde. Dus zijn de wil en het verstand één en hetzelfde; w.t.b.w.

Aanmerking. Hiermede hebben wij de oorzaak,

aantal woorden: 179

pagina 158 [wiki] - [mt-db]

waaraan men de dwaling gewoonlijk toeschrijft, opgeheven. Boven echter hebben wij aangetoond, dat de dwaling alleen in het gemis, hetwelk de gebrekkige en verwarde denkbeelden insluiten, bestaat. Daarom sluit een valsch denkbeeld voorzoover het valsch is de zekerheid niet in. Wanneer wij dus zeggen, dat iemand in valsche denkbeelden berust, en daaraan niet twijfelt, dan zeggen wij daarom niet dat hij zeker is, maar alleen dat hij niet twijfelt, of dat hij in het valsche berust, omdat er geene oorzaken bestaan, welke te weeg brengen, dat zijne verbeelding weifelt. Zie hierover aanmerk. stell. 44 van dit deel. Hoezeer dus iemand verondersteld wordt zich aan het valsche te hechten, wij zullen toch nimmer zeggen, dat hij zeker is. Want onder zekerheid verstaan wij iets stelligs (zie stell. 43 van dit deel met de aanmerk.), maar geen ontbreken van twijfel. Onder ontbreken van zekerheid echter verstaan wij valscheheid. Doch tot naauwkeurige verklaring der vorige stelling nog over aan eenige dingen te herinneren. Verder is over, dat ik op de zwarigheden, welke tegen deze onze leer kunnen opgeworpen worden, antwoord. En eindelijk, om alle bezwaar weg te nemen, heb ik het der moeite waardig geoordeeld, eenige voordeelen van deze leer aan te wijzen. Eenige, zeg ik, want de voornaamste zullen uit datgene, wat wij in het vijfde deel zullen zeggen, beter

aantal woorden: 218

pagina 159 [wiki] - [mt-db]

verstaan worden. Ik begin dus bij het eerste en verbaar(...) mijne lezers, dat zij naauwkeurig onderscheid moeten maken tusschen een denkbeeld of begrip van den geest, en de beelden der dingen, die wij ons verbeelden. Verder is het noodig, dat zij onderscheid maken tusschen de denkbeelden en de woorden, waarmede wij de dingen te kennen geven. Want dewijl deze drie, namelijk de beelden, de woorden en de denkbeelden, door velen óf geheel verward worden, óf niet naauwkeurig genoeg, óf eindelijk niet voorzigtig genoeg onderscheiden worden, daarom hebben zij deze leer aangaande den wil, (...) én voor de bespiegeling, én om het leven verstandig in te richten volstrekt noodig in het geheel niet gekend. Want zij, die meenen, dat de denkbeelden bestaan en de beelden, welke in ons door lichamenlijk indrukken gevormd worden, meenen, dat die denkbeelden van dingen waarvan wij geen afbeeldsel kunnen vormen, geen denkbeelden zijn maar alleen verdichtfels, die wij door een vroom gebruik van den wil vormen; derhalve beschouwen zij de denkbeelden als stomme prentverbeeldingen op een stuk papier en door dit vooroordeel beheerscht zien zij niet, dat een denkbeeld, voorzoover het een denkbeeld is, bevestiging of ontkenning insluit. Verder meenen zij, die de woorden verwarren met het denkbeeld met de bevestiging zelve, welke het denkbeeld insluit, dat zij tegen datgene, wat

aantal woorden: 215

pagina 160 [wiki] - [mt-db]

zij gevoelen, kunnen willen; wanneer zij alleen met woorden iets tegen dat, wat zij gevoelen, bevestigen of ontkennen. Deze vooroordelen echter kan hij gemakkelijk uitschudden, die op de natuur van het denken let, welke volstrekt geen begrip van uitgebreidheid insluit; en dus zal hij duidelijk begrijpen, dat een denkbeeld (daar het eene wijziging van het denken is) noch in een beeld van eenig ding, noch in woorden bestaat. Want de wezenheid der woorden en beelden bestaat alleen in lichamelijke bewegingen, die volstrekt geen begrip van het denken insluiten. Het zij voldoende dit weinige hierover aangemerkt te hebben, Derhalve ga ik over tot de vermelde *zwarigheden*. Hiervan is de *eerste*, dat men het voorzeker houdt, dat de wil zich verder uitstrekt dan het verstand; en daarom hiervan onderscheiden is. De reden echter, waarom men meent, dat de wil zich verder uitstrekt dan het verstand, is, omdat men zegt te gevoelen, dat er geen sterker vermogen van toe stemmen of van bevestigen en ontkennen noodig is om een oneindig aantal andere dingen, die men niet waarneemt, toe te stemmen, dan wij reeds hebben; maar wel een grooter vermogen van

aantal woorden: 189

pagina 161 [wiki] - [mt-db]

verstaan. Dus wordt de wil van het verstand onderscheiden, daar dit eindig is maar gene oneindig; ten *tweede* kan ons tegengeworpen worden, dat de ondervinding niet duidelijker schijnt te leeren dan dat wij ons oordeel kunnen opschorten, om geene toestemming te geven aan de dingen, die wij waar nemen; hetgeen ook daardoor bevestigd wordt dat niemand gezegd wordt te bedriegen, voorzoover hij iets waarneemt maar alleen voorzoover hij toestemt of verschild. Bij voorbeeld die zich een gevleugeld paard voorstelt, stemt daarom nog niet toe, dat er een gevleugeld paard bestaat, dat is, hij bedriegt daarom niet, tenzij hij tevens toestemt dat er een gevleugeld paard bestaat. Dus schijnt de ondervinding niets duidelijker te leeren dan dat de wil of het vermogen van toestemmen vrij en van het vermogen van verstaan verschillend is. Ten *derde* kan worden tegengeworpen dat de eene bevestiging niet meer werkelijkheid schijnt te bevatten dan de andere, dat is, wij schijnen niet een vermogen noodig te hebben, om te bevestigen dat waar is wat waar is, dan om te bevestigen, dat iets, hetwelk valsch is, waar is. Maar wij nemen waar dat het eene denkbeeld meer werkelijkheid of volmaaktheid heeft dan het andere.

aantal woorden: 196

pagina 162 [wiki] - [mt-db]

want naarmate sommige voorwerpen voortreffelijker zijn dan andere, zijn ook sommige denkbeelden daarvan voortreffelijker dan andere; waar ook het verschil tusschen wil en verstand schijnt te blijken. Ten *vierde* kan tegengeworpen worden: indien de mensch niet uit vrijheid van wil werkt, wat zal er dan gebeuren, indien hij in evenwigt is, evenals de ezel van Buridan? Zal hij dan door honger en dorst omkomen? Indien ik dit toestemde, zou het schijnen, dat ik een ezel op het standbeeld van eene mensch geen mensch dacht; en indien ik het ontkende, dan zal hij dus zichzelf bepalen, en dus heeft hij het vermogen om te gaan en te doen wat hij wil. Behalve deze kunnen er misschien nog meer zwaarigheden gemaakt worden; doch omdat ik niet gehouden ben in te prenten, wat ieder kan droomen, zal ik mij slechts beijveren om op deze zwaarigheden te antwoorden en wel zoo kort als ik kan. Op de *eerste* zeg ik, dat ik toestem, dat de wil zich verder uitstrekt dan het verstand, indien men onder verstand slechts heldere en duidelijke begrippen verstaat; maar ik ontken, dat de wil zich verder uitstrekt dan de waarnemingen of het vermoogen van waarnemen. En ik zie waarlijk niet, waarom het vermogen van te willen maar oneindig moet genoemd

aantal woorden: 210

pagina 163 [wiki] - [mt-db]

worden dan het vermogen van te voelen, want evenals wij oneindig veel (ofschoon het eene na het andere; want oneindig veel kunnen wij niet te gelijk bevestigen) met hetzelfde vermogen van willen kunnen bevestigen, zoo kunnen wij ook oneindig vele lichamen (namelijk het eene na het andere) met hetzelfde vermogen van voelen of waarnemen. Bijaldien men zegt, dat er oneindig veel bestaat, hetwelk wij niet kunnen waarnemen, dat antwoord ik, dat wij dit met geen denken en dus ook met geen vermogen van willen kunnen bereiken. Maar, zegt men indien God wilde maken, dat wij die dingen ook waarnamen, dan moest hij ons wel een grooter vermogen van waarnemen geven, maar geen grooter vermogen van willen dan hij gegeven heeft. Dit is hetzelfde als of men zeide, dat indien God wilde maken, dat wij oneindig veel andere dingen verstonden, het wel noodig zou wezen, dat hij ons een grooter verstand gaf, maar geen meer algemeen begrip van ding dan hij ons gegeven heeft, om die oneindig vele dingen te omvatten. Want wij hebben aangetoond, dat de wil een algemeen ding is of een denkbeeld, waarmede wij de enkele wilsuitingen, of dat is, wat haar allen gemeen is uitdrukken. Daar men dus gelooft dat dit gemeenschappelijke of algemeene

aantal woorden: 208

pagina 164 [wiki] - [mt-db]

beeld van alle wilsuitingen een vermogen is, is het volstrekt niet verwonderlijk, indien men zegt, dat dit vermogen zich buiten de grenzen van het verstand in het oneindige uitstrekt. Want het algemeene wordt evenzeer van één als van meer en van oneindig veel enkelwezens gezegd. Op de *tweede* zwaarigheid antwoord ik door te ontkennen, dat wij eene vrije magt hebben om ons oordeel op te schorten. Want wanneer wij zeggen, dat iemand zijn oordeel opschort, dan zeggen wij niets anders dan dat hij ziet, dat hij het ding niet volledig waarneemt. Dus is dat opschorten van het oordeel in den daad eene waarneming, en geen vrije wil. Opdat dit duidelijk begrepen worde, moeten wij ons eenen knaap voorstellen, die zich een paard verbeeldt, en niets anders waarneemt. Nademaal deze verbeelding het bestaan van het paard insluit (volgens bijstell. stell. 17 van dit deel) en de knaap niets waarneemt, dat het bestaan van het paard opheft, zoo zal hij noodzakelijk dat paard als tegenwoordig beschouwen, en aan zijn bestaan niet kunnen twifelen ofschoon hij daarvan geene zekerheid heeft. En dit ondervinden wij dagelijks in den slaap, en ik geloof niet, dat er iemand is, die meent, dat hij, terwijl hij slaapt, de vrije magt heeft om zijn oordeel over datgene, wat hij droomt, op te schorten, en te maken, dat wat hij droomt

aantal woorden: 222

pagina 165 [wiki] - [mt-db]

te zien niet droomt; en des niet te min gebeurt het, dat wij ook in den droom ons oordeel opschorten, namelijk wanneer wij droomen dat wij droomen. Verder stem ik toe, dat niemand zich bedriegt voorzoover hij waarneemt, dat is, ik stem toe, dat de verbeelding van den geest op zichzelf beschouwt geene dwaling insluiten (zie aanm. stell. 17 van dit deel), maar ik ontken, dat iemand niets toestemt, voorzoover hij waarneemt. Want wat is het waarnemen van een gevleugeld paard anders dan toestemmen dat een paard vleugels heeft? Want indien de geest behalve het gevleugelde paard niets anders waarnam, dan zou hij dat als bij zich tegenwoordig beschouwen en geene reden hebben om aan zijn bestaan te twijfelen, noch eenig vermogen om van gevoelen te verschillen, zoo niet de verbeelding van het gevleugelde paard verbonden is met een denkbeeld, hetwelk het bestaan van dat paard opheft, of omdat hij waarneemt, dat het denkbeeld van een gevleugeld paard, hetwelk hij heeft, onvolledig is, en dan zal hij óf het bestaan van dat paard noodzakelijk ontkennen óf daaraan noodzakelijk twijfelen. En hiermede geloof ik, dat ik ook op de derde zwaarigheid geantwoord

aantal woorden: 191

pagina 166 [wiki] - [mt-db]

heb, namelijk dat de wil iets algemeen is, hetwelk van alle denkbeelden gezegd wordt, en alleen datgene beteekent, wat aan alle denkbeelden gemeen is, namelijk de bevestiging, waarvan daarom de volledige wezenheid, voorzoover zij alzoo afgetrokken gedacht wordt, in ieder denkbeeld zijn moet en slechts op deze wijs in allen dezelfde is, maar niet voorzoover zij beschouwd wordt de wezenheid van het denkbeeld daar te stellen; want inzoover verschillen de enkele bevestigingen evenzeer onder elkander als de denkbeelden zelve. Bijvoorbeeld de bevestiging, welke het denkbeeld van cirkel insluit, verschilt evenzeer van die, welke het denkbeeld van driehoek insluit, als het denkbeeld van cirkel van dat van driehoek. Verder ontken ik uitdrukkelijk, dat wij eene gelijke magt van denken noodig hebben, om te bevestigen, dat waar is wat waar is, als om te bevestigen, dat waar is wat valsch is. Want deze twee bevestigingen staan, indien men op den geest let, tot elkander in de verhouding van een ding tot een onding; want er is onder de denkbeelden niets stelligs dat het wezenlijk bestaan der valschheid uitmaakt. Zie stell. 35 van dit deel met de aanmerk. en aanmerk. stell. 47 van dit deel. Weshalve hier vooral moet aangemerkt worden, hoe gemakkelijk wij ons bedriegen, wanneer wij de algemeenheden met de enkele

aantal woorden: 210

pagina 167 [wiki] - [mt-db]

dingen en de afgetrokkene wezendheid der rede met het werkelijke verwarren. Wat eindelijk de vierde zwaarigheid betreft, zoo zeg ik, dat ik volstrekt toestem, dat een mensch in zoodanig evenwigt geplaatst (namelijk die niets anders waarneemt dan honger en dorst, zulke spijs en zulken drank, die evenver van hen verwijderd zijn) van honger en dorst zal omkomen. Indien men mij vooraf zulk een mensch niet veeleer voor een ezel dan voor een mensch moet gehouden worden, dan zeg ik, dat ik dit niet weet, evenals ik ook niet weet, hoeveel hij moet geacht worden die zichzelf ophangt, en hoe hoog kinderen, dwazen, krankzinnigen enz. te achten zijn.

Eindelijk blijft nog over aan te wijzen hoeveel voordeel de kennis deze leer ook het leven aanbrengt, hetgeen wij gemeenlijk hieruit zullen opmaken. Namelijk

1. voorzoover zij leert dat wij alleen door Gods beschikking handelen, en deel hebben aan de goddelijke natuur; en dit des te meer, naarmate wij meer volkomene daden verrigten en God meer en meer begrijpen. Deze leer heeft dus, behalve dat zij den geest geheel en al gerust maakt, ook dit voordeel, dat zij ons leert, waarin ons hoogste geluk of onze zaligheid bestaat, namelijk alleen in de kennis

aantal woorden: 200

pagina 168 [wiki] - [mt-db]

van God, waardoor wij bewogen worden, om slechts datgene te verrigten, wat de liefde en de vroomheid aanraden. Hieruit begrijpen wij duidelijk, hoever zij van eene juiste beoordeling der deugd verwijderd zijn, die verwachten voor deugd en goede werken, als voor groote dienstbaarheid, met de grootste beloningen door God begiftigd te worden, even als of de deugd zelve en de dienst van God niet het geluk zelf en de grootste vrijheid ware.

II. Voorzover zij leert, hoe wij ons ten opzichte van de dingen der fortuin, of die niet in onze magt zijn, dat is, ten opzichte van de dingen, die uit onze natuur niet volgen, ons behooren te gedragen, namelijk beiderlei fortuin niet een halve gemoed te verwachten en te verdragen dewijl toch alle uit het eeuwige besluit van God met dezelfde noodzakelijkheid volgt, als uit de wezenheid van eenen driehoek volgt, dat zijne drie hoeken aan twee regte gelijk zijn.

III. Deze leer is nuttig voor het maatschappelijke leven, voorzover zij leert niemand te haten, te verachten, te bespotten, op niemand toornig te worden, niemand te bevrijden. Daarenboven voorzover zij leert, dat ieder met het zijne te vreden en zijnen naasten tot hulp moet zijn; niet uit

aantal woorden: 199

pagina 169 [wiki] - [mt-db]

vrouwelijk mededoogen, partijdigheid of bijgeloof, maar alleen volgens de leiding der rede, dus naardat tijd en omstandigheden vereischen, zoals ik in het derde deel zal aantoonen.

IV. Eigenlijk baat deze leer ook niet weinig voor de zamenleving, voorzover zij leest, hoe de burgers moeten bestuurd en geleid worden, namelijk niet om dienstbaar te zijn maar om vrijelijk wat het beste is te doen.

En hiermede heb ik wat ik voorgenomen had in dit deel te behandelen opgedaan en maak daarmede een einde aan dit tweede deel; waarin ik meen de natuur van den menschelijken geest en zijnen eigenschappen uitvoerig genoeg, en zoo duidelijk als de moeilijkheid der zaak toelaat, verklaart te hebben, en zulke dingen te hebben medegedeeld, waaruit veel voortreffelijks, hoog nuttigs en dat wat noodig is om te weten kan afgeleid worden, zooals gedeeltelijk uit het vervolg zal blijken.

aantal woorden: 141

pagina 170 [wiki] - [mt-db]

Zedekunde

Derde deel

Over den oorsprong en de natuur der hartstogten

Voorberigt.

De meesten, die over de hartstogten en over de levenswijze der menschen geschreven hebben, schijnen niet over natuurlijke dingen, welke de gemeene wetten der natuur volgen, maar over dingen, welke buiten de natuur zijn, te handelen; ja zij schrijven den mensch in de natuur als een rijk binnen een ander rijk te denken. Want zij gelooven, dat de mensch de orde der natuur meer in verwarring brengt dan volgt, eene volstreckte magt over zijnen daden heeft, en niet van elders maar alleen door zichzelf bepaald wordt. Verder schrijven zij de oorzaak der menschelijke onmagt en onstandvastigheid niet aan de algemeene magt der natuur, maar aan ik weet niet welk gebrek der menschelijke natuur toe, welke zij daarom beweenen, belagchen, verachten, of, wat meestal gebeurt, verfoeijen; en die deze onmagt van den menschelijken geest

aantal woorden: 145